

AUTOBIOGRAFIJA

Mano tėvas, Antanas Beniuševyčia, bajoras. Motina, Julijana Scepuraitė, taipgi bajoraitė, kaip visuomet, sakėsi iš aukštos giminės esanti kilusi. Jos tėvas paėjęs iš Vilniaus, kame daug giminės buvę; tarpe tų buvęs vienas kanauninkas; kunigas Scepura. Bet mano motinos tėvas, nežinau koku būdu, atsikraustęs į Žemaičius. Čia labai vargingai gyvenęs, apie vaikų mokslą nė manyti nemanęs: prakutę vaikai ėję tarnauti.

Vieną dėdę, motinos brolių Aloizą, pažinau; buvo puodžius (iš molio puodus dirbo), gyveno Mosėdyje, Telšių pavieta. Kuomet pas mus atvažiuodavo, visada dovanų gražių puodžiukų ar bliūdžiukų atveždavo.

Mamos sesuo, Karolina Scepuraitė, Liepojoje tarnavo, tenai nutekėjo už kokio ruso – pavardės nežinau, nes mano motina jos išsižadėjo už tai, kad už nekataliko, maskoliaus¹, nutekėjo.

Daugiau motinos giminės nežinau.

Mano motina tarnavusi Mosėdyje pas kunigą altaristą, senelį – jo pavardės nebeatsimenu. Paskui pakliuvusi pas Šateikių grapą Plioterį į Bukantiškės² dvarelį (palivarką) už gospadinę³. Algos ėmė metams dešimtį rublių ir užlaikymą, t. y. ordinariją, o kiek gavo ir ko? – nežinau.

Rašyti mama nemokėjo, tik ant knygos skaitė, bet savo bajorišką kilimą ir lenkišką kalbą labai gerbė. Mus, savo vaikus, dabojo, kad lenkiškai kalbėtumėm: lenkiškas knygas liepė skaityti.

Tėvo giminė buvo platesnė. Jo tėvas vedęs tris kartus, kiekvienos pačios likę po trejetą vaikų; viso labo devynetas. Mano tėvas ir dvi jo seserys, Ona ir Barbora, trečiosios pačios vaikai, palikę maži našlaičiai, kai tėvai išmirę. Pirmosios pačios vyresnysis sūnus likęs visų mažesniųjų globėjas ir viso turto ir žemės šeimininkas. Didesnieji vaikai kiekvienas galėjęs sau duoną užsidirbti. Vienas brolis įstojęs į dominikonų vienuolyną, bet jaunas miręs, nebeteko jo pažinti. Mūsų tetos, tėvo seserys, nutekėjo. Atvažiuodavo pas mus – viena Matienė, kita Norkienė; pas Telšius gyveno. Brolis tėvo, dėdė Domininkas, irgi pas Telšius gyveno, vedęs.

Vyriausias brolis Stanislovas, mažųjų šeimynos globėjas, tarnavo pas Šateikių grapą Plioterį už kamisorių⁴. Betarnaudamas praturtėjo, nusipirko Vinteliškės dvarą Žarėnų parapijoje, Telšių pavieta. Vedė turtingai – panelę Albertiną Abromavičiūtę. Tėvui mirus, mažuosius vaikus atsiėmęs pas save, mergaites – Oną ir Barborą – padėjo už tarnaites prie savo ponios, o broliuką Antaniuką, mano tėvą, pristatė prie grapo, kur patsai tarnavo kamisorium, už liokajuką⁵.

Grapas buvęs senas, ligotas, niekur nė kojos nekėlęs iš kambario, buvęs nevedęs. Jo buvę keturi liokajai – kiekvienas savo darbą turėjęs dirbti. Vienas, kamerdinerius – rėdęs grapą; kitas, kredensorius – valgydinęs grapą, tretysis – turėjęs pakajus valyti, o mažasis Antukas turėjęs sargybą sėdėti, žiemą – priškambaryje, o vasarą ant gonkų. Grapas varpelį suskambino, turi pas jį šokti ir paliepimą išpildyti – ką paduoti ar liokajų kurį pašaukti, ir vėl savo vietoje atsistėti.

[...]

¹ maskvėno, t. y. ruso

² Lenkiška forma, Žemaitė šnekėjo ten lenkiškai. Žemaičiai tarė Bukantė.

³ šeimininkę

⁴ prievaizdą

⁵ jaunesnįjį kambarių tarną

Mano tėvas, užėmęs urėdo⁶ vietą Bukantiškėj, rado betarnaujančią mano motiną už gaspadinę. Nežinau, kiek laiko patarnavęs, tėvas užsimanė vesti mano motiną. Tai sutikus, padavė užsakus.

Tėvas nuvažiavo pas vyresnijį brolių, savo globėją, pasigirti vedęs ir į vestuves pakviesti. Sužinojęs brolis apie Antano projektą, kuo žemės neišspardęs: užsispyręs neleisti jam tos mergos vesti, nesą ji neturtėlė ir už Antaną vyresnė. Pagaliau visai neleidžia dar vesti, esąs per jaunas, bloznas⁷. Mano tėvas turėjęs 22 metus, o motina 26 ar 27.

Už kiek metų, būdavo, mums, vaikams, pasakos ne tiek tėvas, kiek tėvo sesuo Barbora, tuomet buvusi pas brolių už tarnaitę, – paskui pas mus parėjo. Tankiai mums pasakojo:

– Kai tik Antanas, jūsų tėvas, atėjo, pasisakė jau po užsakų su jūsų mama, brolis taip supyko, paraudo lygu burokas, net akys jam pabalo, sako:

– Jei tu tos mergos nemesi, tai ir iš akių man von!

Antanas, kepurę pasigreibęs, kiuti kiuti per kiemą prie arklio. Brolienė šoko taikinti, atšaukė atgal Antaną – ir geruoju jam įkalbinėti nevesti tokios senos ir pilkos. Žadėjo jam išpiršti jauną, gražią, turtingą bajoraitę, atiduoti tėvo tėviškę, – galėsiąs gyventi savojoj, gerą pasogą⁸ gavęs.

Davė davė pamokslus abudu užsispyrę. Antanas vis tyli... Prišnekėję, prikalę pamokslų ir patarimų, paklausė:

– Ką tu misliji⁹, Antan?

– Gerai misliju... – šis atsako.

– Na, o kaip? Sutinki nevesti?

– Kai tik sugrįšiu, tuoj ant šliūbo.

Tie vėl supykę kolyti, visaip barti, bauginti, kaip jo išsižadėti, iš giminystės išmesti, nieko neduoti, nuo vietos, nuo grapo pavaryti, tėviškę parduoti – turi vyresniojo brolio klausyti... Antanas vis tyli. Pribarę, prigrasinę vėl klausia:

– Ką misliji?

Tas vėl atrėžia:

– Gerai misliju, kai tik sugrįšiu, tuoj ant šliūbo...

Supykęs brolis liepė Antano arklį užrakinti ir jį patį uždarė į kambarėlį: tegul per naktį pagalvos gero brolio patarimo paklausyti.

Rytą parvežė kunigą džekoną¹⁰; tas nuo savęs ėmė Antanui pamokslus sakyti. Džekonas, kun. Senulevyčia, brolis ir brolienė, pasikaitydami kala ir kala per dieną, o tas kaip nebylys tyli. Klausia:

– Ką misliji, sutinki?

Tas vis tą patį atsako:

– Kai tik sugrįšiu, tuoj ant šliūbo...

Perpykęs brolis liepė rykščių parnešti, pašaukęs du vyrus, liepė divoną¹¹ patiesti, guldyti plakti. Mat bajoras ant plikos žemės neišpuola plakti...

Čia ruošiasi plakti, o mudvi su Ona, sako Barbora, kad klykiame, verkiame, keliaklūpsčiais puolinėjame po kojų broliui ir džekonui, meldžiame neplakti, paleisti Antaną.

Džekonas pataręs palikti neplaktą dar per naktį – gal apsigalvos, rykštes palikti rytojui, o tuo tarpu pasiųsti į Plungę klebonui areštą, kad neduotų bloznu šliūbo be brolio leidimo. Antaną vėl užrakinę, taip pat ir jo arklį.

Sesuo Barbora pavogusi nuo vežėjo arklidės raktą, Antano arklį išvedusi į krūmus, jį patį per langą išlaipinusi. Tas užsisėdęs nakčia ir išjojęs. Teisybė, kai tik sugrįžęs, tuoj į šliūbą nuvažiavę vienu du; paskubėję, kad džekonas neužneštų arešto klebonui.

Nieko brolis nepadaręs Antanui, supykęs išsižadėjo brolystės, dalies nieko nedavė, dargi seserį

⁶ dvaro ūkio tvarkytojo

⁷ silpnas, menkas

⁸ ištekančiai merginai duodama turto dalis (pinigais, gyvuliais)

⁹ mąstai

¹⁰ dekaną, vyresnijį kunigą

¹¹ kilimą

Barborą nuo savęs išvarė. Paskui ji pas mano tėvus buvo, o pasenusi, Žemaičių Kalvarijoje bedavatkaudama, amžių pabaigė.

Mano tėvai pas grają Plioterį ištarnavo daugiau kaip dvidešimt metų, tėvas – urėdu, motina – gaspadine. Baudžiauninkai (lažininkai) nudirbdavo laukus, o dvarely gyveno tik tėvai, samdyta mergaitė ir piemuo bandai ganyti ir žiemą šertis. Visi keturi iš ordinarijos¹². Kiek ėmė duonai grūdais – nežinau, bulbių sodinosi lauke, daržuose sėjosi daržovių – kopūstų, batvinių, morkų ir t. t.

Porą arklių tėvas sau laikėsi; algos ėmė 20 rublių, motina 10 rublių į metus. Tėvas laukus, lažininkus prižiūrėjo, motina paukščius: vištas, antis, kalakutus perino, augino, užaugintus į Šateikių dvarą atiduodavo, Bukantiškės dvarelio karves milžo, sviestą suko, sūrius darė... nuo kiekvienos karvės turėjo į dvarą atiduoti po paską¹³ sviesto (20 svarų¹⁴) ir kapą (60) sūrių. Paukščių nebuvo padėto skaitliaus, bet stengėsi kuo daugiau užauginti: kiekvienos veislės užaugindavome po šimtą ir daugiau.

Vaikų buvome keturios mergaitės, broliuko nebuvo, tik Emilija, Petronėlė, Julija ir Juzefa. Aš vidurinė po Petronėlės, gimusi 1845-tais gegužės 31 dieną. Krikštyta Šateikių bažnytelėj kunigo Golmino.

Mes augdamos iš pat mažo padėjome motinai darbuotis – paukščius ganėme, lesinome, didesnės užaugusios milžome karves, sūrius darėme...

Žiemą tėvas mus mokė skaityti ir rašyti lenkiškai, kalbėti lenkiškai liepė, žemaitiškai draudė. Labiausiai buvome draudžiamos nuo draugavimo su lažininkų vaikais, kurie atnešdavo valgyti: nevalia mums buvo su jais nei susidėti, nei su mužikiukais šnekėti.

Kai mokė mus poterių, prisakymų, turėjome balsu rytą vakarą atsiklaupę kalbėti, o kai aš išmokau, leido jau ir patyliais kalbėti. Žiemą trobos gale visuomet tėvas pakabindavo ant gembės savo kailinius, tai aš po tais palindusi paklūposiu, kol Juzė sukalbės balsu – aš išlįsiu, irgi sukalbėjusi, bet tik patylėjusi. O vasarą, kai varys prie poterių, aš persižegnojusi klupt kieme po klevu ant žolės, paklūpojusi – „sukalbėjau poterius“.

Kuomet mokiaus skaityti – atsimenu: paėmus lementorių, reikėjo persižegnoti ir, atskleidus paskutinį lapą, ten padėtas eiles perskaityti:

*Ruszczka, duch święty, dziateczki bić radzi,
Ruszczka bynajmniej zdrowiu niezawadzi,
Ruszczka napędzi rozum do głowy,
Uczy paciorki, broni od złej mowy ir t. t.*¹⁵

Tas to himno skaitymas man didžiausias nesmagumas: tankiausiai apsipylusi ašaromis skaičiau. Pasipriešinti neskaityti negalima, nes visuomet rykštė po balkiu pakišta riogsojo, ir su ta būčiau priversta skaityti.

Išmokus ant lementoriaus kaip žirnius berti, įstatė jau į maldaknygę; didžiausias man džiaugsmas, kad tos „ruščkos“¹⁶ nebereikės kartoti.

Mano tėvai buvo labai dievobaimingi ir maldingi: dabojo mus nuo papiktinimo, nuo blogų kalbų... Atsimenu – sykj, besidračydama su mažąja seseria Juze, sušukau: „Ach ty Judaszu!“¹⁷ Išgirdęs tėvas baisiai mane subarė už tą žodį, ką tik su rykšte negavau, už bausmę paklupdęs mane, liepė tris „Sveika, Marija“ sukalbėti. O jau išgirstų paminėjus „dijablą“ ar „čiortą“¹⁸, tai nežinau, kas bebūtų.

¹² iš metinio dvaro darbininkų atlyginimo (dažniausiai natūra)

¹³ tokį indą sviestui laikyti

¹⁴ svaras – apie 400 g.

¹⁵ Šventoji Dvasia liepia rykšte mušti,

Rykštė sveikatai visai nekenkia.

Rykštė įpila proto į galvą,

Moko poterių, atpratina nuo nedorų kalbų. (Lenk.)

¹⁶ t. y. „rykštės“

¹⁷ Ak tu, Judošiau!

¹⁸ „velnias“ lenkų ir rusų k.

Žiemą vakarais ir gaidykstėmis¹⁹ mama ir mergaitės verpė. Kas rytas ir kas vakaras verpdamos giedojo visokias litanijas, gadzinkas²⁰, karunkas²¹ ir kitas šventas giesmes.

Į bažnyčią kas nedėdienį ar šventę, kad ir kažin koks oras būtų, visuomet tėvai važiavo ir mus vežėsi; visas sykiu negalėjo, tiek vietos vežime nebuvo, tai vežėsi po dvi pakaitais: vieną nedėdienį tos dvi, kitą antros dvi. Vasarą tankiai ir pėsčios ėjome. Bažnyčioje, žinoma, reikėjo melstis, nesidairyti į šalis, žiūrėti tik į altorių, kunigą ir knygą, – maldas, litanijas skaityti.

Aš bažnyčioje tankiausiai „Ražančių“ skaičiau, nes, perskaičius „tajemnyčias“²² – maldas, reikia kalbėti dešimt sykių „Sveika Marija“, tas bekalbėdama vis šį tą pamatau: tai gražią skepetaitę kam ant galvos, tai gražų sijoną ar vaiką su gražia jupele²³. Motina pakumščios:

- Nesižvalgyk, varnų neganyk!
- Rožančių kalbu, – atšaunu.

Septintus metus beinant privedė pirmą sykį išpažinties. Senis kunigas Golminas pas mus tankiai atvažiuodavo, mano tėvų labai mylimas. Jam atvažiavus, motina visuomet kvepiančią kavą virė pavaišinti...

Sykį kunigas mane paklausė:

- Kas tave sutvėrė?
- Mama, – atšoviaiu.

Uždaviau kunigui tokį galvosūkį, ėmė man aiškinti apie dūšią, apie kūną ir dar, ir dar... Man, žinoma, nė botais kunigo pamokos, a nė klausau. Motinos nebuvo viduj, turbūt kavą virė; jėjusi įsikišo į kunigo kalbą, ėmė raminti:

– Ką čia, kunigėli, su ta kvaīše sau galvą suki – ji prisakymų mokoma; o, atėjo ant seilės ir pasakė niekus, aiškinti, vargti neapsimoka. – Įpylė kavos, ir kunigas mane užmiršo.

Tas senelis mane pirmą sykį klausė išpažinties zakristijoj. Ką aš jam sakiau ar jis man – nieko nebeatmenu. Tik paskui liepė man pasilenkti, muštis į krūtinę – gailėtis už griekus²⁴...

Zakristija buvo plytomis grįsta; aš pasilenkusi pamačiau po kunigo krėslu plytoje apskritą duobelę. Parvažiavusi namo, pasakojau, kad zakristijoj žemėje yra labai gera duobelė – apskrita, riešutams mušti.

– Kame tu matei ir kaip?

– Ogi, – sakau, – kai pasilenkiau į krūtinę muštis, ir pamačiau po kunigo krėslu – tokia graži, apskrita duobelė, kaip tik riešutui įdėjus permušti...

Visi pradėjo juoktis; tėvo, rodos, nebuvo, nes motina ėmė barti:

– Kas tavo do spaviednė²⁵? Kuomet reikia gailėtis už griekus, apverkti, tu apie riešutų mušimą misliji... Griekas taip daryti: į peklą²⁶ nueisi, turi iš to spaviedotis²⁷...

– Na, iš duobelės spaviedotis, kaip aš ten sakysiu? – nusistebėjau.

[...]

Aš, pramokusi iš tėvo, labai mėgau skaityti, bet pas mus nebuvo knygų: tėvas nepirko, turėjo tik senas lenkiškas maldaknyges.

Turėjau ir rusišką lementorių – pažinau raides ir žodžius paskaičiau; turėjau lenkišką dainų knygą. Dar ir žemaitiškų: „Živatas Jėzaus Kristaus“²⁸ ir „Sekimas Jėzaus Kristaus Tamošiaus a Kempis“²⁹... Tai aš tas visas lenkiškas ir lietuviškas apservatydamą žiemą skaičiau. Taipgi rašyti mokė tėvas ant

¹⁹ anksti rytais, gaidžiams giedant

²⁰ „valandas“ tokias maldas

²¹ tokias giesmes

²² rožinio dalis – paslaptis

²³ ilgas drabužis ilgomis rankovėmis, velkamas per galvą

²⁴ nuodėmes

²⁵ išpažintis

²⁶ pragarą

²⁷ išpažinti nuodėmes

²⁸ 1853 m. M. Valančiaus išleista knyga – „Jėzaus Kristaus gyvenimas“

²⁹ Tomo Kempiečio knygos vertimas, išleistas 1852 m. M. Valančiaus: „Apie sekimą Jėzaus Kristaus“

marmurinės lentelės.

Vasaromis paukščius ganiau, ir vėl tos pačios knygos man rankose, mažne atmintinai išmokau.

Bukantiškėj buvo labai gražios apylinkės: didelis sodas, aplinkui prūdas, pakalnėj malūnas; laukai, pievos; visur keliukai, topoliais apsodinti...

Vasarą labai dažnai grapiukai, grapikės atvažiuodavo pas mus pasivaikščioti, palakstyti. Pas juos buvo mokytoja prancūzaitė – su ja ir tarp savęs vaikai vis prancūziškai šnekėjo. Man įdomu, ir visų klausinėjau: „Kodėl grapiukai taip kalba, kad negalima suprasti?“

Paaiškina man kažį kas: „Kad ponų tokia mada – šnekėti kitaip, kad mužikai nesuprastų; dėl to ir grasas parvežė prancūzaitę vaikams mokyti nesuprantamos kalbos...“

Aš manau: „Jeigu mūsų grapai mokosi prancūziškai, tai tenai dideli ponai turbūt mokosi žemaitiškai, nes ir prancūzaitė nemoka žemaitiškai nei lenkiškai, – kiti tenai irgi tos kalbos nesupranta. Na, kai aš užaugsiu, manau, važiuosiu į Prancūziją ir ponų vaikus mokysiu žemaitiškai, kad jų žmonės nesuprastų, o sugrįžusi atgal, visus lažininkus išmokysiu prancūziškai, kad suprastų, ką ponai kalba“.

Lažininkų labai gailėjau. Daug girdėjau apie visokias jų skriaudas. Pasakojo, jog plungiškiuose atsiradęs koks mokytas žinovas, daug visur toli buvojęs, daug girdėjęs, matęs ir žinąs. Tas pradėjęs plungiškius žmones kurstyti, sakyti, kad nemokėtų donio, neitų lažo, neklausytų ponų... nes tai vis ponai iš savo galvos žmones spaudžia ir mokesčius lupa... O jis nuo paties karaliaus žinąs, kad žmonėms viskas dovanota... nuo visų priedermių, mokesčių ir lažo esą žmonės per karalių atleisti...

Tuomet Plungės dvarai, girios ir žmonės priklausė grapui Zubovui. Pats ponas čia negyveno, buvo tik kamisoriai, urėdai, laučiejai... Žmonės prikurstyti ėmė šiaušti, nebeklausyti dvarų, nebemokėti mokesčių... Už tą žmonių maištą partraukė kareivius ir ėmė kaltininkus plakti.

Nežinau, kas ir kaip tuos kareivius partraukė, tik mūsų lažininkai pasakojo, kad Plungės vaitą³⁰ negyvai užplakė, o vaitienei šimtą rykščių įrėžė.

Daug kaltininkų priplakė, net dvaro kiemas buvęs visas kruvinas... Girdėjau pasakojant ir verkiau, kam tuos žmones plakė, dėl ko ne tą, kurs pakurstė.

[...]

Nežinau, kiek metų turėjau, tik poterius jau mokėjau, susirgo mano motina. Buvo kunigas, prieangyje bobos giedojo, buvo daktaras ir daktarienė buvo. Vakare mama pradėjo mirti... sustūmė mus pas lovą, suklypdė, liepė poterius kalbėti, melstis, kad mama pagytų. Mama atsigavusi liepė eiti gulti. Teta Barbora vis mus baugino:

– Kad nesimelsk, mama numirs, papunis³¹ parves močeką³², pamatysit, kaip jus lups...

Aš sau manau ir sakau:

– Didelė kupeta, kad mama numirs, papa parves mums už močeką panelę Domicėlę, bent man pasiūs tokį kepalušą³³, kokį pati dėvi... O mūsų mama pati kuskelėmis³⁴ gobstosi ir mus gobsto...

Bet nesulaukiau nei mamos mirties, nei močekos, nei kepalušo.

Neturėjau dar dešimties metų, kaip vieną sykį vakare svetimas žmogus atnešė tėvui grometą³⁵. Toks nepaprastas atsitikimas mūsų nusistebėjimą sukėlė. Tėvas, perskaitęs grometą, nuliūdęs pasakė:

– Mano brolis Stanislovas, jūsų dėdė, miręs. Čia kvietimas į laidotuves...

Rytą tėvas išvažiavo. Po kelių dienų parvažiavęs pasakojo, kokios iškilmingos buvusios laidotuvės, kiek kunigų, kiek svečių, ponų, žmonių daugybė į kapus lydėjo... Palaidojus kokie iškilmingi pietūs buvę, kaip gėrę, ką valgę, kaip šnekėję... kiti apsigėrę susibarę... Daug daug pripasakojo... Sakė, kad brolienė, mūsų dėdina, žadėjusi kuomet pas mus atvažiuoti, vaikų pasižiūrėti.

Dėdinos esančios penkios dukterys. Vyresnioji labai mokyta, Vilniuje baigusi pensioną, mokanti vokiškai, prancūziškai ir partapijonu³⁶ skambinti. Dabar mokanti mažesnes savo seseris.

³⁰ baudžiauninkų prižiūrėtoja

³¹ tėvas

³² pamotę

³³ skrybėlę

³⁴ skarelėmis

³⁵ laišką

³⁶ fortepijonu

[...]

Aš džiaugiuosi, net į aukštą šokinėju, turinti kažį kur tokią seserį giminaitę, kuri moka taip kaip grapikės kalbėti, kuri mokėsi Vilniuje ir pabaigė pensioną... Vis svajoju ir laikiu, kuomet ji pas mus atvažiuos.

Nesulaukdami dėdinos atvažiuojant, tėvai nutarė pirmi pas ją nuvažiuoti, paskyrė mus dvi vidurines vežtis. Vyresnioji reikalinga namie pasilikti, o mažoji Juzė dar kvaila... Na, ir rengiamės.

Mama iškepė pyragų, pripjovė viščiukų; sūrių, sviesto, duonos pridėjo visą skrynutę, kitą pridėjo drabužių – parėdinių savo ir mūsų. Juk tai nemaža kelionė – šešios mylios ir pusė³⁷: ne juokai...

Kelionei apsirengėme prastesniais drabužiais – gali lietus užpulti... Pakinkė tris arklius į didžiąją briką, pavarė iš lažininkų vežėją, išmintingą, ištikimą vyrą Juozą Švelnį naktimis arklius daboti... Gal priseis porą naktų panakvoti. Mūsų rugius nupjovė, į gubas sustatė: kol išsistovės – parvažiuosim suvežti...

Iš vakaro viską susitaisėm – išsivanojom, galvas išsitrinkome. Rytą tėvas sužadino mus saulei tekant; sukilome greitai, apsitaisėme spėriai, užkandome ir persižegnoję leidomės į kelionę.

Diena karšta, arkliai putoja, tankiai reikia girdyti, pakeliais, pakrūmiais pasiganyti, užkąsti... Apylinkės nepažįstamos; per Plungės miestą išilgai važiuojam – karčemos, krautuvės, paskui dvarai, miškai, sodžiai... Mums įdomu, tėvas žino ir pasako, kokio pono dvaras, kaip vadinasi sodžius, malūnas... nematyti negirdėti vardai. Dairomės, stebimės... Nors taip gaišavome, bet nuvažiavome per pat pietus.

Mano buvo pirma tolimesnė kelionė: turėjau vienuoliktus metus.

Mano motinai pasiprašius, mergaitės nuvedė mus ant aukšto persirėdyti; pasakė, kad esą svečių, pietus valgo. Mes apsitaisėm, nuėjom žemyn.

Pilni pakajai³⁸ prisklidę svečių: ponių, ponų, panų ir vaikų. Dėdina tokia gera: nubučio mus, numylavo, su savo mergaitėmis supažindino, liepė pasibučiuoti, susodino mus pietų. Valgiai man labai nepatiko; padėjusi šaukštą, nuėjau šalin.

Poliusia, apsikabinusi mane, aiškina:

– Negražu nuo stalo keltis, kol kiti tebevalgo; nors nenori valgyti, bet reikia sėdėti, kol visi pavalgys...

Mes nesėdime – sakau: – kas pirma pavalgo, pirma nueina.

– Pas mus darysi kitaip: nesikelsi nuo stalo pirmoji...

– Ar Vilniuje taip daro?

– Žinoma, sėdi visos, kol paskutinė pavalgo...

– Na na, – manau sau, – ir čia naujas išmislas...

Paskui svečių vaikai ir namiškės mergaitės mudvi pasigrobė į savo būrį. Lakstėme po sodą, žaidėme: labai buvo linksma, tik mūsų drabužiai kliudė. Kiti vaikai, mergaitės, trumpais, iki kelių sijoniukais, bateliai ploni... o mano batai šikšniniai³⁹, dideli, išaugtinai pasiūti, sijonas ilgas, po kojų painiojasi, negaliu pavyti vaikų, nė sugaudyti.

Viešėdama pas dėdiną, su mažosiomis mergaitėmis po kertes belandydama, pastebėjau, kad jie turi labai daug knygų.

– Ar jūs visas perskaitote? – paklausiau Anetkos.

– Kas jas skaitys, – atšovė, – mes neturim laiko: reikia lekcijas mokytis, kur Poliusia užduoda... Vasarą vakacijos – irgi nenorim skaityti... taip sau guli.

Aš, vieną atskleidusi, ėmiau skaityti, žiūrėti. Ji, ištraukusi man iš nagų, pasišovė paaiškinti. Pamačiau, kad ji vos paslebezuoja⁴⁰ žodį, o aš kaip žirnius beriu. Metė man iš nagų knygą:

– Čia ne mums, – sako, – kartais kas iš svečių paėmęs paskaito: dėl to daug sukrauname pasieniais

³⁷ Arti 50 km.

³⁸ kambariai

³⁹ neraugintos odos, labai kieti

⁴⁰ paskiemenuoja

ant staliukų.

– Čia Kraševskio⁴¹, – rodo j krūvas knygų, – čia Adomo Mickevičiaus poezijos... čia Marija Malčevskio⁴²...

Nusivedė mane šalin.

– Aha! – manau sau, – tu nemoki gerai skaityti, kad neskaitai per žiemą.

Paviešėję pas dėdiną porą dienų, svečiai nusimažino, ir mes rengėmės ant namų.

Dėdina prižadėjo priimti mane mokyti, kai prasidės mokslas rudenį: duos žinią, kuomet mane atvežti. Važiuojame namo visi patenkinti. Vežėjas pasakoja, kaip gerai jį valgydinę: viešėjęs kaip per Velykas ar kokiame baliuje – mėsos kasdien, dargi ir arbatos saldžios su pyragu gavęs. Arkliams pašaro ir miltų davę, naktį nereikėjo ganyti...

Parvažiavus namo, kitos kalbos mums nėra, kaip tik apie vaišes pas dėdiną – apie jos mergaites, apie jų parėdnes⁴³, kaip išrodo, kuri gražesnė, ką kuri pasakė... Na ir, mažiausias smulkmenas atsimindama, pasakojau Barborai, džiaugiasi, kaip pas dėdiną gerai!

– Na na, palūkėk, – man sako, – kai reikės mokyti, ir j raudą ištiksi... Ten ne taip, kaip papunis mokė...

Motina pradėjo rūpintis mano rūbais, kokius reikės sutaisyti man j mokslą. Bet dar iki rudens yra laiko – paspės prirengti panašius j dėdinos mergaičių.

Sykį parvažiuojame iš bažnyčios – bestovįs kieme arklys, ratukuose pakinkytas, besąs svetys, pasisakęs tėvo brolio Domininko sūnus Stanislovas. Jaunas, gražus vaikinai. Iš Barboros pasakojimo jau girdėjome apie Domininko Stasį, kurį jo motinos brolis, Šiaulių advokatas Paulauskis, atsiėmęs mažą, leidęs j mokslą... Stasys sakėsi atvažiavęs pas mus pasiūstas dėdinos pasakyti, kad šį rudenį dar manęs nevežtų mokyti: šiemet dar negalinti priimti, nes ir be manęs bus šešios mokinės – Poliusia nevalios daugiau mokyti. Mane paliko kitiems metams: tegul užaugsiu didesnė, geriau mokslą suprasiu...

Kaip dėdina liepia, taip turime daryti...

Šiemet neberūpės jau nė mano rūbai.

[...]

Viešėjo jis pas mus keletą dienų. Vaikščiojome, lakstėme po pievas, mišką, uogavome, sode ant žemės voliojomės. Aš, jau pradriususi, paklausiau:

– Stasy! nedėlioje atvažiudamas bažnyčioje buvai ar važiudamas rožančių kalbėjai?

– Kvailas tavo klausimas, – ėmė juoktis Stasys, – aš, ratukuose važiudamas, vos pavariau arklį, o pakinkius j bažnyčią, kaip jis patrauktų?

Susisarmatinau⁴⁴ išjuokta, teisinausi:

– Je! bėda, mus mokė, kad šventą dieną mišių neklausius bažnyčioje – nevalia važiuoti...

– O mat aš be mišių ir be bažnyčios dėlto atvažiavau, – juokėsi, – niekas man nekludė.

– Užtai turbūt rožančių kalbėjai?

– Taip, kalbėjau rožančių, kraudamas velniais, nepavarydamas arklio, – juokiasi, – mat, mano ražančius geresnis už tavąjį...

Pasibaisėjau iš tokių Stasio juokų: kaip jis nesibijo tos baisiosios peklos, iš velnių juokus vedžioja.

Nepatenkino manęs Stasio juokai, tēmysiu jį toliau.

Sykį riešutavę parėjome vėlai; pavargę, sušilę, besikarstydami po lazdynus, skubėjome gulti. Bet reikia poterius sukalbėti... Kniostelėjo: kaip Stasys darys? Pro durų plyšį žiūriu, ar kalbės poterius. Kur tau! Nusimetęs drabužius, krito j lovą, net nepersizegnojęs. Aš, patyliukais prislinkusi pas jo lovą, sakau:

– Stasy! tu be poterių užmigi. Velnias ateis naktį – pagaus.

⁴¹ Juozapas Ignatas Kraševskis – XIX a. vidurio ir II pusės lenkų Romantizmo rašytojas, istorikas, domėjęsis Lietuvos istorija, kultūra.

⁴² Lenkų Romantizmo poeto Antonio Malčevskio poema *Marija* (1825).

⁴³ puošnius drabužius

⁴⁴ susigėdau

– Kvaila! tave su poteriais greičiau pagaus. Eik gulti!..

Sugrįžusi pas savo lovą, Stasį pamėgdžiodama, greitai nusimečiau drabužius, kritusi į lovą, tuoj užmigau.

Tokia buvo mano gyvenime pirmoji bedievystės sėkla. Nors man tankiai ateidavo į galvą klausimas: – Kokia tam Dievui nauda, kad žmonės nevalgo mėsos nei pieno? Arba kas nauda Dievui, kad žmonės liežuviais plaka – „Sveika Marija“, „Tėve mūsų“ ir kitokias maldas? Gali Dievui nusibosti vis tą patį iš tiek svieto bažnyčioje girdėti – negali suspėti nė visų prašymų išpildyti. Bet panašiu klausimu nė per pusę lūpų nevalia balsu prasitarti. „Griekas, nueisi į peklą... reikia spaviedo – iš tokios mislės, o nesiliausi – tuoj rykšte gausi...“ – tuoj tokius grasinimus nuo tėvų ir nuo Barboros išgirsi. O čia Stasys, negana mane išjuokė, dargi ir pats nekalba poterių ir sakėsi niekuomet nepasninkaujas: tuomet jam esąs pasninkas, jei neturįs ko pavalgyti: o gavęs – didįjį penktadienį valgąs mėsą, o per Velykas silkę...

Stasys išvažiavo. Paskui aš drąsiau išsisukinėjau nuo poterių ir pasninke, kur užklupdama mėsos, varškės ar smetonos, pasislėpdama valgiau, nebebijojau velnio pagaunama. Tik liko dar baimė:

– Kaip bus po mirties? Ką pasakys Dievas paskutiniame teisme?

To pabūgusi, kartais vėl poteriavau. O išsisukinėti nuo poterių labai man sekėsi. Vasarą vakare atsiklaupsiu ant minkštos žolelės po klevu kieme; paklūpojusi valandėlę, atsivėdinsiu; nusibodus klūpoti, pasidaužysiu kumščiu į krūtinę, pabučiuosiu kvepiančią žolelę, dar klevo žievę pabučiuosiu, kame aukštai buvo Dievo mūka⁴⁵ prikalta, dar pasivoliosiu ant rasotos žolelės ir peršokuosiu viena koja per kiemą, – sakysiuos, už visas brostvas⁴⁶ sukalbėjusi poterius.

Per žiemą mokyti man nebėra ko: skaityti lenkiškai ir žemaitiškai gerai moku, jau ir rusiškai neblogai paskaitau ir vokiškas raides⁴⁷ pažįstu; rašyti, skaičiuoti šiek tiek jau moku. O vis tą patį berašant, nė kokios naudos, tik popieriaus daug pripeizoju: „Tai vis pinigai kaštuoja“⁴⁸... – nutarė tėvas.

Kad dykai laiko neleisčiau, davė man pakulas verpti – storai, kol išmoksiu, prie ratelio priprasiu... Nusibodus verpti, kojines virbalais nėriau ir vasarą, viščiukus nuo varnų ganydama, taipgi nėriau. Man sakė, kad reikia mokėti viską sau pasidaryti... Siūti irgi mokiaus. Motina sakė, kad kiekvienai mergaitei reikia mokėti adatą valdyti, susilopyti ar ką pasitaisyti – nežiūrėti į svetimus nagus... Mat, vienas siuvėjas mirdamas liepęs jam adatą paduoti; paėmęs, bučiavęs ir dėkojęs, jog per adatą einąs į dangų... Mat siuvimas ne tik žemėje reikalingas, bet per adatą galima ir išganymą gauti.

Per žiemą verpiu, siuvau, nėriau; pavasarį vėl prie paukščių – lesinau, ganiau.

Pavasarij atvažiavo pas mus dėdina su trimis mažosiomis dukterimis ir Stasys sykiu. Jau su mėlyna apykakle – studentas. Džiaugėmės, mylėjom, vaišinom, kuo beišgalėjom. Buvo labai karštos dienos – ėjom maudyti į upelį už malūno. Jei malūnas sukasi, tai vanduo per akmenis srauniai bėga. Naktį mes su dėdinos mergaitėmis miegojom daržinėje ant šieno... Labai smagu buvo su mergaitėmis ir Stasiu per dieną lakstyti... O labiausiai džiaugiausi, kad visi lažininkai pamatys, kokią turtingą mes turime dėdiną: net karietoje atvažiavo... Dabar jau dėdina liepė mane atvežti rudenį, kai prasidės mokslas. Pasakė motinai, kokius drabužius man pataisyti – panašiai, kaip jos mergaitės dėvi – trumpus, su kelnaitėmis. Už mano laikymą ir mokslą susirokavo užmokėti 25 rublius į metus. O švenčių – Kalėdų ir Velykų – ir per vasarą tėvas mane parsiveš namo.

Dėdina su mergaitėmis išvažiavo. Stasys pasiliko pas mus dar kelias savaites.

Kiek įdomių ir stebėtinų dalykų pripasakojo mums Stasys iš savo kelionės iš Maskvos namo.

Nuo Maskvos iki Peterburgo esąs jau įtaisytas geležinis kelias, lygus kaip stalas, tiesus kaip styga: patiestos geležys tekiniams⁴⁹ rietėti. Važiuoja be jokio arklio, yra tik geležinis pečius: tą pakuria, padaro garą, tas ir traukia visą eilę sukabintų vežimų. O tie vežimai didesni kaip lažininkų trobos, su

⁴⁵ kančia

⁴⁶ rožinius, škaplierius

⁴⁷ t. y. gotikinį šriftą

⁴⁸ kainuoja

⁴⁹ ratams

lubomis, stogu ir langais. Į tokį vežimą sutelpa daugiau kaip dvidešimt žmonių: suoliukai pataisyti žmonėms sėdėti, o veža stebėtinai greitai.

– Pamislykit, – sako, – iš Maskvos į Peterburgą šimtas mylių, o mes geležies keliu važiuojame tik tris dienas... Smagu. Kur apsistoja, į stotį ar į miestą pašauri, nusiperki sau valgyti... duonos, sūrio... Važiavę keli studentai – valgyti gavę, bet miegoti nėra kur, tai naktį palindę po suolu ir ant grindų išsimiegoję... Važiavusios ir panos, bet jos nediršo po suolu lįsti, sėdomis tik snausti tegalėjusios.

Išsižioję klausėmės apie tokius stebuklus – be arklių rieda vežimas su tiek žmonių?!

– Jei Stasys nemeluoja, – sako Barbora, – tai jau pildosi sūdnos dienos pranašystės... juk ir Antakristus važinės su geležiniu pečium ir degins žmones. Ot, sulaukėm! Mat jau žmonių griekų prisipildė miera⁵⁰!

– Gali širdis pykti, galva suktis, taip greitai vežant, – sako mama, – aš niekaip nesėščiau į tokį vežimą.

O aš manau:

– Kad tik kas mane vežtų?!.

Iš Peterburgo plaukęs vandeniui į Rygą – irgi smagu.

– Niekur krašto nematyti, – sako, – vanduo ir vanduo. Tupi ant vandens lygu žąsis, nesijauti – plauki ar vietoje tupi... vėjas tik pasupa, kartais net per daug...

Iš Rygos parvažiavęs pačta⁵¹...

– Tokia tolybė kelio, – sako Stasys, – o prie gerų įtaisų tik dvi savaites tetrukau kelionėje, o yra apie du šimtai mylių kelio...

Stasys atsivežė daug knygų, prisidėjo ant staliukų, kitas nešėsi į sodą ir atsisėdęs skaitė. Aš seilė rijau ir čiupinėčiau tas knygas, bet visos tik rusiškos, o aš mažai tegaliu paskaityti ir mažai tesuprantu.

Paskui Stasys susipažino su mūsų kaimynu Endriejauskiu, tas turėjo daug visokių knygų, daugiausia lenkiškų. Stasys parsinešdavo po kelias ir man leido skaityti. Paskui ir be Stasio kitais metais gavau iš Endriejauskių knygų pasiskaityti.

Prieš Stasiui atvažiuojant buvau susidraugavusi su mano amžiaus mergaite, kuri atnešdavo valgyti lažininkui. Atsimenu kaip šiandien. Bimbalyneje mirė Norvaišienė; mes nuėjom į budynę⁵² pagiedoti. Mačiau, kaip Onikė verkė klykė, ant negyvos motinos kojų užsigulusi. Kas norint atplėš ją, nuves šalin – ji vėl įpuolusi kris motinai ant kojų ir uždykdama verks. Man liepė giedoti iš kantičkų. Kai tik Onikė sukliks, ir mano balso nebėra – ašaros tik rieta, nosį šniurkščioju. Giedoti nebegaliu – taip man gaila Onikės.

Paskui mergos lažininkės pasakojo, kad Norvaišas veda: negali be šeimininkės būti; nors mažas vaikas liko, bet naujai Norvaišienei nebus vargo...

Rokavo mergos:

– Onikė dabos vaiką ir valgyti atneš į lažą, tik, žinoma, reikia Onikę kartais sustramužyti⁵³...

Tykojau Onikę pamatyti. Kai atnešė valgyti, tuoj paklausiau, kokia jos naujoji motina, ar smarkesnė už mirusiąją?.. Onikė paklausta nuraudo, ir akys pasruvo ašaromis. Nieko nepasakius, nubėgo. Aš, nuėjusi į sodą viščiukų nuo varnų ganyti, verkiau. Onikės ašaros man akyse stovėjo...

– Kokia ji turi būti nelaiminga? – maniau, – kad paklausta ėmė verkti. Kaip jai reikia vaiką daboti ir valgyti nešti?.. Kaip ją ta močeką ragana bara, su rykšte plaka... pieno nei sviesto neduoda...

Apie visokias Onikės skriaudas manydama, verkiau. Kuomet tik pamačiau Onikę atnešus valgyti, tykojau su ja susieiti, pašnekėti ir pasislėpus uogų ar obuolių jai pakišti. Šnekėti ilgiau bijojau, kad mama nepamatytų; nebeklausinėčiau Onikės apie močeką: žinojau, kad pikta, nedora... Nors niekas man nesakė nei Onikė nesiguodžiojo... bet negali būti gera dėl to, kad močeką ir Onikę skriaudžia.

Užtai aš, Onikę paguosdama, skubina savo vargus pasakojau: kaip, išėjusi iš darželio, užmiršau vartelius užkabinti, kaip paršeliai sulindę jurginus, rūtas iškniso, kaip man Emilka taip skaudžiai

⁵⁰ saikas

⁵¹ pašto arkliais

⁵² šermenis

⁵³ subarti, suraginti

sudavė į kuprą, net verkti pradėjau...

Kitą sykį, rugius vežant, nepasergėjau, kaip kalakutai nulėkė pas daržinę: vieną kalakučiuką ir numynė arklys... Mama baisiai barė, ką tik su rykšte negavau už nedabojimą⁵⁴ kalakutų: o tie tokie nedori, taip sunku nudaboti, laksto kaip nelabieji...

Kuomet tik Onikę gavau susieiti, vis panašius vargus pasakojau, kad žinotų, jog ir aš tokia nelaiminga, kaip ir ji. Prie to vis pasislėpdama pakišdavau jai uogų, obuolių ar grūšių⁵⁵. Ji man kartais atnešdavo riešutų kišenėje.

Toliau pasidarėm labai artimos draugės. Nelaimėi, sykį man, bemėtant obuolius per tvorą iš sodo Onikei, nutvėrė mano tėvas. Parsivedęs mane už rankos į vidų kaip vagilę, pasišaukė motiną, liepė patūrėti ir su rykšte skaudžiai mane nuplakė už vagystę.

– Dabar tu obuolius pradėjai vogti, – sako, – paskui pradėsi ir didesnius daiktus vogti, labiausiai, atidavus į svetimas rankas, gali pasileisti vogti.

Nuplakęs liepė rykštę pabučiuoti ir jam į ranką. Man beverkiant, motina irgi pamokslus davė, barė, sakė, kad ne tiek dar reikėjo įrėžti už tokį darbą...

– Tėvas obuolius renka, veža į turgų, pardavoja, vargsta, o tu pasivogusi laidai per tvorą lažininkų vaikams... Su piemenimis susidedi: ar tu turi bent už grašį proto? Žinai, kad griekas: kasdien kalbi „penktas, nevok“... Kitas griekas tėvų neklausyti, turi spaviedotis, pasitaisyti. Sugausiu kitą sykį su piemenimis, su lažininkų vaikais belakstant, tai pati nuraižysiu iki kraujo, kad kitaip neklausai.

Apibarusi išvarė mane prie paukščių.

Aš, atsisėdusi sode, verkiu ir galvoju:

– Visi sako, kad Dievas teisingas ir mielaširdingas; kodėl Dievas mano tėvų nenubaudžia už plakimą manęs taip nekaltai?.. Anokia čia ne vagystė? Supuvusius obuolius per tvorą išmesti? Krūvos obuolių svirne pūva, supuvusius išrenkame, kiaulėms išpilame krepšiais. Ir tie keli, kur išmečiau, būtų supuvę, būtų buvę kiaulėms išmesti, kaip aš Onikei... Dievas mato mano nekaltybę, o nenubaudžia tėvų, netrenkia perkūnas?.. Liepė spaviedotis, na, kaip aš sakysiu tokią ilgą istoriją apie supuvusius obuolius?

[...]

Na, išpažintis, tai išpažintis; man tik išeis į gera, manau. Bet kaip čia atkeršyti tėvams už mano skriaudą – plakimą nekaltai. Sako, kad po išpažinties, po Komunijos, žmogus, palikęs be nuodėmės, ko tik nori, gali iš Dievo išmelsti... Kai eisiu išpažinties, galvoju, po Komunijos melsiuos, prašysiu Dievo, kad mano tėvams atkeršytų. Dievas žinos, kaip nubausti, kad manęs daugiau su rykšte neberaižytų...

Rudenop, kai jau laikas mane į mokslą vežti, apsiuvo, aprėdė kaip dėdinos mergaites. Žaliąją skrynelę pridėjo daugiau drabužių, skalbinių, patalynę surišo.

Išvažiuojant teta Barbora, mane apsikabinus, apsverkė. Nusistebėjau – ko: aš, taip gražiai parėdyta, tik džiaugiuosi – ko čia verkti? Nuvežė mane su visu kraičiu ir paliko.

Prasidėjo mano mokslas – ne juokais.

Mokykla – kambarys ant aukšto. Aslos viduryje stalas, pasieniais keturios lovos ir du šėpukai⁵⁶ knygoms susidėti. Mes šešios mokinės. Mokytoja, vyriausia dėdinos duktė, susodino mus aplink stalą, kiekvienai paskyrė vietą. Ant sienos iškabino popierių su nurodymais visai savaitei – kokią dieną kokios lekcijos⁵⁷, kas prieš pietus, kas po pietų. Kas savaitė viena paskirta dižurna⁵⁸ tvarkos prižiūrėti. Prieš pradėdant mokslą, kasdien mes sustojame kiekviena savo vietoje, dižurna perskaito ar atkalba balsu maldą prieš mokslą, persižegnojame, visos susėdame: turime sėdėti kaip bažnyčioje. Visos mokinės pernykščios, aš tik nauja, kvaila: visos iš manęs šaiposi.

Prasideda mano egzaminas: – Ką tu moki?

⁵⁴ nesaugojimą

⁵⁵ kriaušių

⁵⁶ spintelės

⁵⁷ pamokos

⁵⁸ budinčioji

– Moku skaityti, rašyti lenkiškai, truputį skaityti rusiškai ir nedaug vokiškai...
 – Kas tave mokė?
 – Lenkiškai ir rusiškai tėvas mokė, o vokiškai Petrusia. Ji pas mokytoją vokiečių mokėsi ir man parodė raides ir kaip išarti.
 – Kokias knygas skaitei?
 – Maldaknyges, lementorius⁵⁹, „Žyvatą Jėzaus Kristaus“.
 – Žemaitiškai! – nusistebėjo mokytoja. – Aha! Dėl to tu taip blogai kalbi lenkiškai, kad su žemaitiška sugadinta... Daugiau man nė į rankas žemaitiškos, atmink! – pagrasino mokytoja. – O gramatikos, geografijos, aritmetikos nesimokei?
 – Nemoku, niekas nemokė...
 – Tai tu nė dešimties nesuskaitai, nė ličbų⁶⁰ nepažįsti?
 Visos pradėjo iš manęs juoktis, man kakta užkaito.
 – Dešimtį suskaitau ir ličbas pažįstu, – sakau.
 – O prancūzišką kalbą girdėjai, raštą matei?
 – Taip, tankiai girdėjau grapikes šnekant prancūziškai ir gazieta mačiau. Grapikių mokytoja man atidavė... popierius didelis, su paveikslais, ir raidės tokios pat...
 – Gerai. Kokia lekcija dabar pažymėta? – paklausė dižurnos.
 – Aritmetikos, – atsakė ir padėjo kiekvienai marmurinę lentelę rašymui.
 Mokytoja ėmė aiškinti, kad vienetai rašomi po vieną iki 9, o dešimtys rašomos jau iš dviejų skaitmenų iki šimto. Šimtai rašomi po tris skaitmenis iki tūkstančio, tūkstančiai jau iš keturių skaitmenų... Aiškino ir liepė gerai įsidėti.
 – Ką tu čia man pasakoji? – manau, – aš tą viską moku...
 – Ar supratote? – paklausė. – Suprantam, suprantam...
 – Dabar kiekviena savo lentelėje parašykite skaičių – „šimtą vieną“ – ir man parodysit.
 Visos parašė 1001, o aš parašiau 101. Vėl aiškina, kad čia keturis skaitmenis parašė, tūkstantį vieną, šimtas turi būti tik trys skaitmenys...
 – Pernai mokėtės...
 Visos rašė, vargo, prakaitavo, mano parašymo mokytoja nerodo, ir nė viena neparašė teisingai...
 – Kaip jums ne sarmata⁶¹? – barasi mokytoja, – mat Julka pirmą sykį girdi ir suprato, o jūs ne...
 Paskui kitos lekcijos: skaitymas, rašymas man nė po kam, už visas geriau mokėjau. Geografiją irgi greit supratau.
 Sunkiausia buvo mokytis gramatikos, labiausiai prancūziškos: nieko nesuprasdama, kaip špokas⁶² atmintinai žodžius kaliau.
 Kaip jau minėjau, pas dėdiną svečių netrūko. Nebuvo tos dienos, kad kas neatvažiuotų. Besimokydamos išgirsim bildesį vežimo, tuoj ir beatlekianti mergaitė:
 – Panele! prašom prie svečių... tas ir tas atvažiavo...
 Mūsų mokytoja, liepusi mums rašyti ar skaityti, pasitaisiusi plaukus, nueis prie svečių.
 Mes jau žinome, kokie svečiai, ar ilgam. Jei svečiai iš toliau, kokios ponios – tuoj metame knygas, taisomės, šukuojamės – žinome, kad reikės su svečiais pasimatyti per arbatą ar vakarienę; o jei svečiai artimi, paprasti, žinome, kad greit išvažiuos, tai sėdime prie knygų, o kiek mokomės – mums žinoti.
 [...]
 Taip mokiausi trejus metus. Vasarą visuomet važiavau namo, ir švenčių – Kalėdų, Velykų, jei kelias būdavo geras, atvažiuodavo manęs parsivežti; kartais ir pas dėdiną šventes praleisdavau.
 Mokė mus visokio mandagumo, apsiėjimo, manieros, šokių... Visko mokė į gerą, nuo blogo perspėjimo, bet manęs nuo melavimo neatpratino.

⁵⁹ elementorius

⁶⁰ skaičių

⁶¹ gėda

⁶² varnėnas

Iš pat mažo pati iš savęs labai gudriai mokėjau pameluoti, ką blogo padariusi – išsiginti, išsisukti... Nors mane motina ar vyresnės seserys tankiai sugaudavo bemeluojant, gėdindavo, sarmatindavo, ir aš prisižadėdavau niekuomet nebemeluoti, tik teisybę sakyti, bet nė justu nepasijusdavau, kaip vėl by ką pamelavusi.

Mažesnė už mane sesuo Juzė buvo menka, sargaliota, labai mamos lepinama. Aš jai visokių juokų pridarydavau: jai duotą kokį gardumyną pagavau, prarijau, arba ją pačią apsuksiu, patampysiu; ji pradės verkti, skūstis – išsiginsiu, išsimeluosiu: „Nieko nedariau, nemačiau...“ Taip pat ir mokytis nuvežta: man pameluoti, kaip sakoma, tik padavai. Ką padarius, išsiginti puikiausiai moku... „Nemačiau, nežinau, neėmiau...“

[...]

O dėdiną girdėjau mane teisinant:

– Ko čia norėti? Su mužikiukais užaugusi, draugavusi, bene ko doro galėjo išmokti... dar gerai, kad tik meluoti teišmoko, o ne ko blogesnio...

Paskui dėdinės dukterė, mūsų mokytoja, ėmė sirginėti, mažai tegali mokyti, o labiausiai reikia su svečiais ir bevažinėjant į svečius sugaišti – nėra laiko kuomet mus mokyti. Dėdina į jos vietą pasamdė mokytoją iš Vilniaus, iš „Vizitkų“⁶³ vienuolyno mokyklos, lenkę. Taip pat paėmė svetimas tris mokines, dėdinės mažosios vėl trys – šešios mokinės: taip mokytoja buvo suderėta... Nebeliko mano mokslui vietos. Bet manęs dėdina nuo savęs neišleidžia: liepia skaityti, rašyti, pačiai lavintis. Kartais mokytoja neatsisakys ką paaiškinti, kartais Poliusia, buvusi mūsų mokytoja, laiko turėdama, parodys, ko paklausiu, sykiu padėsiu ką nors prie namų ūkės.

Pamažu palikau sykiu panelė, tarnaitė, šeiminkė, pasiuntinė, siuvėja. Kur kas norėjo, ten galėjo mane prirokuoti: kame kas sugaišo nuo kokio darbo, ten reikia man stoti; atvažiavo svečių – man patarnauti, jei nakvinai – lovas pakloti, viską sužiūrėti; kartais pietus išvirti ir sykiu į stalą sėsti. Prireikė ko pirkti – lėk į kaimą ar pas kumečių bobas sviesto, smetonos ar kiaušinių parneši, o čia, žiūrėk, jau kitas koks darbas laukia – obuolius rinkti, džiovinti, bites daboti, uogas virti... Nežinosi, iš kur koks darbas tau išlįs. O pasiūti baltinius, sulopyti visiems – vėl mano darbas... Paskaityti ar parašyti tik laiko gavau vakarais, kai tie prailgėjo... O jei kuomet svečių yra, tai ir vakaras užimtas. Jei jaunuomenės atvažiuoja, reikia ir man sykiu žaisti, šokti... Ne sykj, pabėgusi nuo šokių, nešiau tacą⁶⁴ su uogomis ar konfitūrais⁶⁵ svečiams, mat namiškėms panelėms neišpuola patarnauti – tai mano priedermė, nes kambarinė buvo maža, kokių 14-kos metų: jos pareiga man pavesta pildyti...

Bet man buvo linksma, smagu. Vasarą su jaunimu lakstėme uogauti, grybauti, namie mokėmės šokti, žaisti, o apilsusios kortomis lošėme, kol mane nepašauks prie kokio darbo. Vasarą kartais nuvažiuodavau pas tėvus, bet neilgam: tuoj dėdina beparašanti, kad grįžčiau – esąs svarbus reikalas... Tėvas kinko arklius ir veža.

[...]

Paskui pradėjo ponios gedulą nešioti⁶⁶: nė viena nesirėdė kitaip, kaip tik juodai. Šnekėjo ir laikraščiuose rašė apie sumišimus, demonstracijas Varšuvoje, Lenkijoje, kaip maskoliai kokioje procesijoje sulaužė lenkų kryžių ir penkis žmones užmušė, bevaikydami procesiją. Tiems penkiems kritusiems atminti visos ponios gedulą apsivilkė (za pięciu poległych).

Ėmė melstis, po bažnyčias giedoti. Per kokius atlaidus, per sumą, nutils vargonai, ir tuoj ponios, ponai lenkiškai užbiliaus „Boże coś Polskę“⁶⁷... Žmonės šventoriuje pakerčiais juokėsi:

– Matai, kaip ponai kaukia, nebetekę žmonių. Nori atgal pančizną⁶⁸ atkaupti...

Po teisybės, neramūs ponai paliko. Suvažiavimas ant suvažiavimo, susirinkimai ant susirinkimų... priešų priešais lakstys važiuoti, raiti, kartais ir pėsti susieis į kokį susirinkimą. Rodavosis, tarsis, rašinės,

⁶³ Vizitėčių, moterų vienuolijos

⁶⁴ padėklą

⁶⁵ uogienė

⁶⁶ 1861 m. kilusi patriotinių manifestacijų su Lenkijos ir Lietuvos valstybingumo šūkiu banga.

⁶⁷ „Dieve, kuris Lenkiją...“ – bažnytinė patriotinė giesmė, tapusi 1863 m. sukilimo revoliuciniu himnu.

⁶⁸ baudžiavą

pasiuntinius kits kitam siuntinės; o čia gers, barsis, bučiuosis, giedos, dainuos patriotiškas dainas: „Tuomet ponai ir muzikai visi lygūs būsim...” arba „Gausit ir žemės gabalus, tiktai muškit tuos vabalus, kurie mumis sunaikino, daug bažnyčių išnaikino“. Visokių tų negirdėtų dainų atsirado.

Pradėjom su samdytomis mergaitėmis dainuoti, draugauti. Įsivesdamos į pakajų prie fortepijono, mokėmės iš jų lietuviškų dainų ir gaidų. Ir čia man geriau sekėsi, nes aš iš mažo daug dainų mokėjau ir gaidas žinojau. Įėjo į madą liuosybė, lygybė...

– Gaila, mano Onikė toli, – maniau sau, – dabar niekas manęs nuo jos negyniotų.

Per žiemą taip maišėsi, lygu mielės kilo, putojo: vis slapta, vis pašnibždomis rokavosi, tarėsi. Kažkokie komitetai susitvėrė iš ponų, kunigų; taipgi ir ponių komitetai. Jau pradėjo balsiau apie karę šnekėti:

– Visi ponai jaunieji, visi ponaičiai eis į miškus, ves muzikų pulkus maskolių mušti... Ponios, panelės, likusios namie, rūpinsis sukilėlių maistu, statys į girias kas duoną, kas mėsą, pieną... kas drabužius, skalbinius...

Viską susitarė taip lengvai padaryti, nes neilgai tereikės laukti klausiukams⁶⁹ miškuose: tuoj ateis prancūzai, visi kartu paims ir išmuš visus maskolius, išbadys kaip varles, išmes iš Lenkijos ir iš Lietuvos. Tuomet pasidžiausim liuosybe ir lygybe...

Visi tie ponų susirinkimai, visi nutarimai vis slapta: jaunuomenės, labiausiai mūsų, mergaičių, nė iš tolo neįsileidžia. Mes tik per penktą dešimtą išgirstame kokį žodį, ir tas taip žingeidu, taip svarbu žinoti: trokštame prisidėti prie tokio didelio, svarbaus darbo – tėvynę nuo maskolių apginti.

Artinasi pavasaris. Vasario mėnuo šiltas, net karštos dienos; paukščiai parlėkė; vabolės – zvembia; varlės – kurkia, kitais metais nė mojus nebūna toks šiltas... Vis tai Dievas duoda karei! Per senovės sukilimus, kaip senieji atmena, šilti pavasariai būdavo... Taip ir šiemet – ankstybas ir šiltas pavasaris: geras ženklas laimėti karę. Dievas padės lenkams, dėl to ir orą duoda patogų... Džiaugiamės ir drebančia širdimi laukiame tos karės pradžios „už tėvynę, už šventą tėvynę“:

O kai jau pradės, netruks maskolius pergalėti,

Iš mūsų žemės išginti.

Tuomet ponai ir muzikai visi lygūs būsim,

Tuomet kartą paskutinį sykiu padainuosim:

Nuo austrijokų, maskolių ir prūsų

Atimsim brangią tėvynę mūsų!

Tokias ir panašias dainas dainavom sykiu su lauko darbininkėmis. Mokėme jas patriotiškų dainų, bet tos daugiausia lenkiškos, o prastos mergaitės tik lietuviškai tesupranta...

Kaži kur kaži kokie buvo komitetai, kurie užrašinėjo vaikus, pasiryžusius stoti į karę – eiti į miškus. Pradėjo pasakoti – tas užsirašęs, tas ir tas, daug mūsų pažįstamų bajoriukų.

Pas dėdiną tarnavo už berną Juozas (pavardės nebeatsimenu), truputį lenkiškai grabaliojo – „čego počego“. Sakėsi bajoras nuo Tytavėnų⁷⁰. Mergaitės mums pasakė, kad Juozas užsirašęs į „poustanę“⁷¹. Mes jo neklausėm: juk tai paslaptis, bet rūpinamės jį išleisti, aprėdyti. Pasiuvome naujus apatinius skalbinius, po dvi atmainas, kojines, dėdina nupirko naujus batus... Laukiame kuomet jis išeis.

Vieną naktį ėmė šunys labai loti, kažkas barškina į duris. Juozas pasisakė išeinąs, norįs atsiveikinti. Šoko telegrama pas mus ant aukšto: mes visos iš lovos stačia galva į pakalnę. Žiūrim – prieš gonkas⁷² pilnas kiemas vyrų ir keletas arklių. Sakosi atėję Juozo vestis į abazą⁷³. Mums širdis plaka, rankos kojos dreba, net ašaros akyse stojasi iš džiaugsmo, jog pamatėm jau tikrus lenkus patriotus, kovotojus su maskoliais... Juozui atidavėm visas dovanas; jis nubėgo apsirengti, o tuos lenkus neįmanome kaip mylėti, kuo vaišinti. Bet jie nuo mūsų vaišių atsisako: nieko nenori, skubinasi iki aušros pasiekti abazą.

⁶⁹ Taip vadinti 1863 m. sukilėliai.

⁷⁰ Tytavėnų pagal žem. t'í-tuv'iena.

⁷¹ sukilimą

⁷² priebutį

⁷³ sukilėlių stovyklą

Juozas apsitaisė, kitus drabužius į ryšelį susirišo: beturys ir šaudyklę⁷⁴ – kažkokį pagalį... Atsisveikiname, laiminame, bučiuojame su ašaromis tokius didvyrius, kurie didžiuojasi, mandravoja⁷⁵:

– Kas tai reiškia mums maskoliai? Išbadysim lygu varles! Kaip čia mes stovim, kiekvienas po penkis maskolius nudėsime... O po dešimtį, tai nė vieno parazito nebeliks...

Išleidome, išlaiminome, – tokį pasišventimą juk reikia branginti. Nebeužmigome iki pat aušros, vis akyse stovėjo mūsų didvyriai, ausyse skambėjo jų pasiryžimai – maskolius išmušti.

Pradėjo žmonės pasakoti: tas tame miške užėjęs lenkų abazą, kitas kitur sutikęs... Pušinės karčemą apstoję lenkai, ką tik rado pas žydą, viską išnešė: arielką, alų, barankas, sūrius, kiaušinius. Kitur buvę užėję į sodžių, – išreikalavę valgyti. Pušinės miško sargą lenkai pakorę, likusi pati su penketu vaikų; buvęs labai geras žmogus, ne tik prasti žmonės jo gailėjosi, bet ir ponios komitetninkės labai gedavo ir lenkų darbais piktinosi.

Taip tai prasidėjo jau „poustanė“.

[...]

Pas mus, t. y. pas dėdiną Šėmose, sujudimas: nebuvo tos nakties, kad kas neprisibaldytų. Po kelis lenkus, kaip mes vadinome, ateis naktį arba raiti atjos su kokiais popieriais, paliepimais iš abazo: tiek ir tiek, ten ir ten duonos pristatyti arba tiek ir tiek marškinių.

Tokiems pasiuntiniams reikia duoti valgyti, o reikia saugotis nuo šeimos... Dėdina mus sužadins: viena kaisim samovarą⁷⁶, kita kiaušinius virsim, mėsą, lašinius čirškinsim, kita paduosim valgyti lenkams. O tie skubiniai kimš į dantis, arbata plikysis... Sykiu mums pasakos savo nuopelnus: kiek maskolių užmušę, išbadę, kaip kur užpuolę jų stovyklas ir čia visiems maskoliams galvas nusukę... Mes stebimės, nieko negirdėję. O jie aiškina, kad tokie dalykai nėra skelbiami, tik patyliais maskoliai lygu blakės naikinami...

Mes tokius didvyrius neįmanome kaip bemylėti...

Rytmetį atneštus popierius reikia pristatyti į vietą. O siuntinėjami buvo vis į komitetą. Komitetas buvo paskirtas iš ponijų, kurios rūpinosi maistu, drabužiais: p. Goštautienė Kequose, p. Gadonienė Vambutuose ir mano dėdina Šėmose. Kitos ponios toliau ir kas – mums nesakė; tos trys čia pat kaimynystėje. Dėdina perskaitys, kas do reikalas. Lieps mums nunešti į Vambutus ar į Kegus. Vienur šeši varstai ir kitur šeši.

Mes, per naktį nemigusios per svečius, turime nešti popierius šešis varstus. Siųsti ką iš šeimos – neatsargu. Kartais kuri komiteto ponia atvažiavusi pasakys, jog tiek ir tiek reikalauja ten ir ten marškinių...

– Mergaitės, siūkite. Štai ir audeklo atvežiau.

Paduos mums visą ritinį drobės ar kartūno.

– Tik paskubėkit, nes greitai reikalauja, – pasakys.

Mes buvome šešios, bet siuvome tik trys – vyresniosios dvi ir mažoji nesiuvo, o mes trys dienas kriukiu sėdėsime prie siuvinio. Siuvamų mašinų dar nepažinom nei nematėm, tai su adatėlėmis badysim, badysim, ir vis skubiniai. Matydamos, kad laiku nepasiūsime, kiek paliepta, tai, prie žvakės susėdusios aplink staliuką, ir drožiame per kiaurą naktį. Dar gerai, jei lenkai nesugaišino, o jei iš kur užklydo, reikia mums juos valgydinti, samovarą kaisti – ir sugaištis nuo siuvimo.

Nespėsime tą ritinį sukarchyti, susiūti, žiūrėk, jau kitą ritinį komitetninkės bepristatančios. Vėl skraidina skubiniai pasiūti... Kiek mes marškinių prisiuvome – nė aniolai nesuskaitytų, o kiek naktų nė akių nesudėjome – nė velniai nesurokuotų.

[...]

Vieną naktį atsibaldė būrys – ar dešimt lenkų, susitarę išeina į abazą. Užėjo pas dėdiną, nes sykiu beinaš Stasiukas, ilgai tarnavęs pas dėdiną, dargi jos skaskavas⁷⁷, buvęs atimtas į dvarą, kai stojo liuosybė, jis išėjo. Dabar, išeidamas į abazą, su visais savo draugais užėjo atsisveikinti. Stasiukui

⁷⁴ šautuvą

⁷⁵ puikuojasi

⁷⁶ virtuvos vandeniui užvirti

⁷⁷ jai priklausęs baudžiauninkas

reikėjo marškinių, naujų batų... Kame čia gausi nupirkti? Marškinius, apatinius skalbinius davėme, o batams – nors pinigais... Vaišiname visą pulką, visą samovarą arbatos išgėrė, visą pieną, kiek buvo pamilžto, išgėrė; duoną, kiek buvo iškeptos, lašinių bryzą suvalgė. Išleidom, palaiminom, gero pasisekimo palinkėjom.

Po kelių dienų vakare žiūrim, – pas pirtį kažį kas žiburį braižo. Pirtis buvo už eglyniuko pas upelį.

– Jau ten kas norint nepaprasto yra, – sakome.

Vingį davusios, einame žiūrėti... Ogi mūsų Stasiukas! Apsirišęs galvą, ir ranka sutinusi kaip pagalys.

– Mano jau grobas grobą ryja, – sako, – nuo vakar ryto burnoje kruopos neturėjau... Kai sužeidė, abazas pasitraukė, o aš vienas klaidžioju...

Tokios mums šoros⁷⁸! Viena lekiame valgyti atnešti, kitos velkame balakoną; anė iš tolo negalima rankovės numauti – kai traukiama, jis šaukia. Atlakino pieno, duonos... Valgyti negali, tik atsigėrė.

Kai visi sugulė, parsivedėm į kambarius. Žirkklėmis perkirpom balakono rankovę, o marškiniai vienu krauju, sudžiūvę, sustirę. Galva sveika, tik veidas viena pūslė – nei dantų pajudinti, nei išsižioti – ir pašnekėti sunku... Nuprausėm, apvalėm, dar pagirdėm arbata, išleidom atgal į pirtį. Dėdina liepė pirtyje ant šiaudų gulėti, – dieną kaip norint daktarą parūpins.

Netoli trobelėj sirgo žydė Maušienė. Dėdina davė arklius, Maušas parvežė iš Telšių daktarą Pšibilskį. Tas nuo ligonės atėjo į dvarą, bevaikščiodami su panomis, aplankė ir pirtį.

Stasiuko veidas nepavojingai sužeistas, tik paraku nuplikytas; akys sveikos, tik bruvys⁷⁹ nusvilę, o ranka, kai turėjęs ištiesęs – revolveriu taikęs šauti, priešas šovęs, šiam kulka per pirštus įlindusi, o per petį išlindusi; per visą ranką išilgai kulkos takas užmėlynavęs.

Daktaras per visą ranką odą perskėlė, žaizdą išplovė, apraišiojo, – sako, kad tik truputį toliau, tuoj būtų gangrena pripuolusi...

Kiek mums šoros, kiek palakstymo: vandens šilto, skurlių, vatos, vaistų; vieną atnešim, jau kito ko šaukia; o čia reikia skubėti, reikia slapstyti...

Na, jau šiaip taip apžiūrėjo daktaras ligonį, per Maušą žadėjo vaistų pasiųsti... parodė, kaip ranką aprišti, kaip žaizdą nuplauti, kokius vaistus į vandenį pilti, kokiais žaizdą tepti...

Sarginome Stasiuką porą savaičių – kas rytą nešėmės šilto vandens, ranką atmirkėm, skurlius numetėm, vaistais nuplovėm; miltelių daktaras atsiuntė – tais žaizdą išbarstėm, aprišom, kaip daktaras parodė.

Stasiukas apžiūrėtas, pavalgęs, išeidavo toliau į mišką – dieną nesėdėjo pirtyje, pareidavo tik valgyti; jei mes pirma nunešdavom, tai palikdavom, – jis parėjęs pavalgydavo ir vėl išeidavo. Mes indus parsinešdavom, ir vėl reikdavo rūpintis vakarienę nunešti. Daugiausia to darbo teko man.

Jau mūsų Stasiukas buvo geresnis, – ranka ir veidas atsileido. Vieną naktį vėl atėjo keli lenkai – visuomet vienas vyresnis, kiti prasti kareiviai. Pasisakė iš to pulko, kur Stasiukas buvo išėjęs. Mes ėmėm klausinėti, kaip sekasi Stasiukui.

– Blogai, – sako – liko sužeistas, ir nežinom, kame dabar, o sužeistas per savo durnumą.

– Kaip? Su maskoliais mušėtės? kame?

– Kur tau, – sako. – Eidami į pulką, visi Stasiuko draugai ir jis pats užėjo į karčemą ir prisigėrė lygu kiaulės. Girti grabaliodami atėjo į mišką. Piketninkai⁸⁰ pasitikę klausia: „Kas čia?“ Šie atsako: „Svoi“⁸¹. – Piketninkai neleidžia į abazą. Tie ėmė maskoliškai keikti... pasidarė triukšmas. Abaze, išgirdę maskolišką kalbą, manė, kad maskoliai užpuolė, nusigandę grobė ginklus, „ant trivogos“ iššovė; tuoj ir tie atėję girtieji ėmė revolveriais šaudyti. Kol suprato, kol pažino, kas atėjo, du iš abazo sužeidė lengvai, o Stasiuką sužeidė sunkiai – akis išplikė...

– Pulkauninkas liepė Stasiuką pakarti už sukėlimą triukšmo, bet tas kažį kur pasislėpė – nepamatėm, kur dingo.

Mes jiems nesakėm, kame Stasiukas. Bet rytmetį ėmėm iš Stasiuko juoktis, pasakoti, kaip prisigėrę

⁷⁸ skuba, rūpestis

⁷⁹ antakiai

⁸⁰ Sargybiniai

⁸¹ „Savi“ (lenk.)

sukėlė karę ir patys ko nepasitempė ant šakos.

Stasiukas teisinosi, mikčiojo ir tą pačią dieną iš pirties prapuolė, nė valgyti nebeparėjo.

Paskui sužinojom – esąs pas savo seserį jau sveikas.

[...]

Mes nuo šeimynos slapstėmės, rodėsi, jog niekas nežino ir nemato. O šeimyna, mergaitės tik juokiasi ir kiekvieną mūsų žingsnį ir darbą suprato ir matė. Kaip galima nuo namiškio pasislėpti?..

Sykį atvažiavo Gadonienė – rodos, komiteto pirmininkė – didelėje brikoje. Savo vežėją pasiuntė į pačtą. Vežime atsivežusi duonos, mėsos, agurkų raugintų... Gavusi žinią, jog Jablonauski abazas nakvoja Karstenių miške – reikia naktį tenai praveno pristatyti. Kiek jos vežime buvo, kiek pridėjo dar dėdina duonos, mėsos ir bačkelę pieno, sukrovėm, kas papuolė.

– Kas nuveš?

Gadonienė sako, jog jai pačiai būtinai reikia važiuoti su Jablonauskiu⁸² pasimatyti, bet viena nenori. Dėl draugystės važiuoja mūsų mokytoja.

– O kas važnyčios, kas kelią žino?

– Aš, žinoma, aš! Važnyčioti moku ir kelią žinau...

Taip noriu, taip noriu abazą pamatyti. Čia gera proga. Mano ponios rengiasi... Dar cigarų, dar degtukų, žvakę... Vos ne vos išsirengė – važiuojame.

Jaunas mėnuo šviečia, reikia skubėti, kol nenusileis.

Karstenių mišką žinau, bet tas platus; kuriame daikte lenkai nakvotų – nežinome. Važiuojame keliu ant Žarėnų... Jau Karstenių ežeras spindi, jau ir karčema netoli... Tik iš krūmų du ginkluoti užstoja mums kelią.

– Kto tam (kas čia)? – klausia lenkiškai.

– *Wolność i jedność* (liuosybė⁸³ ir lygybė)! – atsakė ponios.

Tie kepures pakylėjo. Ponios pasisakė praventą⁸⁴ atvežusios, reikia į abazą nugabenti.

– Laukėme vakarienės, – sako lenkai, – bet jau vėlu, rodos, nevalgę abaze sugulė...

Sušvilpė vienas, atbėgo trečias, tam liepė nuvesti mus į abazą ir vežimą iškraustyti. Mūsų vadas, paėmęs arklius už snukių, be kelio pavedė per krūmus, pasuko po kairei, paskuipasuko į dešinę; įstatęs į keliuką, pasakė:

– Važiuokite tuo keliuku, čia pat bus ir abazas.

Važiuojame. Miške tamsu, arkliai nenori eiti. Ponios pyksta, kad nemoku važiuoti... Sumoviau arkliams po ypą⁸⁵, risčia per daubą į pakalniuką, tik dzinkt dzinkt suskambėjo, satarškėjo – ir užkliuvo ratai, a nė iš vietos.

Gadonienė išlipusi ėmė degtukus braižyti, apšvietė, net nustebo: šaudyklių malka po mūsų ratais. Tuoj apstojo mus žmonės:

– Kas čia?.. Iš kur?.. Ko?.. Areštuoti... pakarti...

Mano ponios teisinasi, aiškinasi, sakosi, kas ir ko. Pakilo triukšmas, sukilo daugiau žmonių. Dar vienas vyras atbėgo. Tamsoje nematyti, kaip išrodo, tik, matyti, vyresnis, nes kiti visi į šalis pasitraukė. Tas prišokęs kaip ims mano ponias kolioti:

– Jūs šiokios valkatos, tokios naktibaldos, atsivilkusios dar žiburį braižote; – balsą pritūrėdamas, švarkščia, – negana poilsio žmonėms neduodat, dar maskolius norite užtraukti...

Bjauriausiai žodžiais, su visais „diablais“ maišydamas, kolioja. Per tą triukšmą sakau kitiems:

– Atimkit iš vežimo praventą, ištuštinkit...

Kad gi supuls aplink vežimą lygu varnai – čiup, čiup, čiup!

Apčiupomis kas maišą su mėsa, kas bačkutę pieno, kas duoną, kas pyragą: po kepaliuką išgrobstė, iščiupinėjo vežimą, viską išnešė.

Mano ponios mikčioja, teisinasi, o tas supykęs: – Von! von! – tik šaukia.

⁸² Boleslovas Dluskiš slapyvardžiu Jablonovskis, vienas 1863 m. sukilimo Žemaitijoje vadų

⁸³ laisvė

⁸⁴ maistą

⁸⁵ kirtį

Liepė arklius atsukti, išvesti į kelią ir išvaryti su sargais.

Atsuko mano arklius, du žmonės iš šalių vedė arklius, dviese eina greta vežimo, beveizint išvedė pas karčemą į kelią.

– Rušai⁸⁶! – sušuko ir visi prapuolė krūmuose. Mano ponios atsipeikėjo.

– Ar mes viską vežamės atgal? Gaila žygio...

– Kaipgis! – sakau, – nė trupinio neliko vežime – viską išėmė.

– Nepaklausėme, ar tai pats Jablonauskis, toks nemandagus?.. Kaip tik maskolius...

– Kas galėjo tikėtis tokios impertinencijos⁸⁷?

– Parašysim centro komitetui... tegul žinos...

Taip ir panašiai aimanuodamos, kaip musę kandusios, nosį nukabinusios parvažiavome.

Daugiau niekur neteko abazo pamatyti.

Taip nuo pavasario lakstėme, kas atėjo – šerėm, kas pareikalavo – į mišką nešėm, bet nunešus, kur pasakyta, kelyj praventą atėmė, į abazą neįleido. Skalbinius vis siuvome, komitetininkės ponios audeklus mums pristatė ir pasiūtus atėmė: jos žinojo, kam atiduoti.

O vis prancūzų laukėme.

– Kuomet, kuomet ateis tie mūsų išgelbėtojai?! – dūsavome. – Tada bus jau maskoliams galas!

Vienas mėnuo išėjo, ir kitas, ir trečias, ir penktas – tų prancūzų kaip nėra, taip nėra.

[...]

Rudenop, kai šalta atsirado, išblaškytieji lenkeliai ėmė grįžti iš miškų, trauktis arčiau namų. Kurs turėjo tėvus ir sveikas parėjo, šiaip taip išsisukinėjo, o kurs sužeistas buvo, nors išgijęs, bet kai tik žaizdos žymė pasirodo, tuoj suėmė į kalėjimus kimšo. Kurie neturėjo tėvų, namų, samdininkai berniukai buvo išėję į abazą, tokių niekas nenorėjo į namus priimti, nes šeimnininkui atsakymas už metėzninko⁸⁸ laikymą. Dėdinos Juozas, kurį pavasarį taip iškilmingai išleidome, per vasarą ne sykį vaišino, tuomet gyrėsi: „Do opiciera dvuk nestavalo“ (iki apicieriaus dviejų trūko). Kad būtų dar du maskolius nudėjęs, būtų apicierium likęs. Rudenį parėjo, prašėsi dėdinos atgal priimti už berną... Bet dėdina bijojo, nes visi žinojo, kad buvo išėjęs į abazą. Nors gailėjosi, bet nepriėmė. Verkdamas vargšas išėjo. Kur jis dingo – nebeteko sužinoti.

O kiek tokių buvo? Daugumas, neturėdami kur dingti, tiesiog ėjo patys – pasidavė į vyresnybės rankas! Buvo skelbimai išleisti:

„Kas pasiduos geruoju, prisipažins metežoje⁸⁹ buvęs, tokio nebaus karės teismas...“

O kaip su pasidavėliais valdžia pasielgusi, neteko patirti.

Daugumas parėjusių iš miško pasidavė laisvanoriais į rusų kariuomenę. Stoją už brolius, arba už pinigų parsisamdę už tokius, kuriems išpuolė kareiviavimo metai. Taip pat rado ir po miškus sušalusius negyvų metėzninkėlių lenkėlių.

Vienas vaikas, mano motinos giminaitis, išblaškius klausiukus iš miškų, įstojęs į rusų kariuomenę už brolių, pasakojosi: Buvęs abaze, rodos, kokio vado Niemojauskio; buvęs netol Tverų, o gavę paliepiamą pereiti į Aukštągirę Laukuvos parapijoj. Reikėjo jiems eiti pro ežero galą, pro Paežerės⁹⁰ miestelį. Ėję miškais ir laukais – niekas nekliudo. To abazo buvęs apie penkiasdešimt žmonių. Atėję už Paežerio dvaro kluono į pušyniuką, susisėdę pasilsėti. Keli drąsesni nuėję į dvarą duonos paprašyti. Pamatę, kad maskolių raitų būrys beatjoją vieškeliu nuo Laukuvos... „Mums, – sako, – nei bėgti, nei trauktis – miškas toli jau paliko, o čia aplinkui laukai... sugulėm prikriūtę prie žemės, gal nepamatę pralėks pro šalį. Kur tau, prakeiktieji tuoj pamatę ėmė šaukti: „Poliaki, svolači, poliaki? Strieliat! Uria!“⁹¹ Mat, pušynėlis išbėginis⁹², šakos aukštai, kiaurai permatomas, tuoj sukmandavo vyresnysis, ir ėmė mus šaudyti. Mes pašokę atgal pyškinam, bet maskoliai nekrinta, o mūsų žmogus ant žmogaus virsta.

⁸⁶ Judinkis, keliauk

⁸⁷ įžūlumo

⁸⁸ maištininko, sukilėlio

⁸⁹ maište, sukilime

⁹⁰ Gyvosios kalbos Póžerė.

⁹¹ „Lenkai, niekšai, lenkai? Šauk! Valio!“ (rus.)

⁹² laibų medžių

Apsupę mus maskoliai ir skerdžia. Matau, sako, nebeliks nė vieno, mečiau kepurę ant šakos, kritau į duobę po egle ir guli apsidvasinęs... gal į negyvą nešaudys, manau. Ką užmušė, nušovė, ką sužeidė, pakrito, kas begalėjo, spruko, bėgo per laukus, krito į griovius, duobes. Aikštėje nebeliko nė vieno stačio. Pašaudę pašaudę maskoliai, sušukę tris kartus – uria, susisėdę ant arklių, nutraukė sau ant Varnių. Mūsiškiai – vieni negyvi guli tykiai, kiti sužeisti kraujuose voliojasi, dejuoja, vaitoja, Dievo vardą šaukia... Rinkosi apie mus ir žmonės, pirma nedrąsiai, atėjo keli vyrai, paskui daugiau ir daugiau prisirinko, kiti kirviais, pagaliais nešini. Priėjo ir bobų, piemenų... Keikia mus, negyvuosius spardo, sužeistuosius pribaigia, keikdami, koliodami:

– Ponai, lenkai velnių! Bieso bajorai... mat išmuš maskolius, sugrąžins pančizną žmonėms kailį lupti. Še jums, ponaliai, chamai parodė... Ant chamų tik vargą užtraukėt, tuos visus paršus reikės palaidoti, nesmardinsi miške.

– Gerai dar, kad tuos maskolius velnias atnešė, – džiaugiasi bobos, – būtų reikėję tuos paršus prišerti, jau kaulijo duonos... maskoliai išvadavo – pašėrė.

– Ginklus, šautuvus meskit į krūvą, reikės vyresnybei atiduoti...

Drabužius nuo kritusių prisimindami plėšia. Kurs dar kiek kruta, kirviu į galvą ar peiliu po kaklu...

Mano, sako, ir utėlės užšalo... Dabar jau bus man galas, manau, atsigulęs dairaus. Bėgti per lauką – pamatys, tokie įsiutę, užmuš sugavę. Atsidavęs ant vieno, šokau, sako, į eglę; šaka nuo šakos, pamažu užsirioglinau aukščiau. Eglišakiai tankūs, gal nepamatys, o aš juos matau... Bobos darbuojasi – drabužius nuo kritusių valksto, kišenes krato, užgrobusios laikrodėlj, džiaugiasi, žiedus nuo pirštų mausto... Besidarbuodamos ėmė bartis, stumdytis:

– Tau jau gana – glėbj drabužių jau nuvilks namo...

– O tau dar neužtenka – geruosius išsirinkai...

– Kišenes tik kratai, o radusi pinigų, neparodai...

– Papūsk į nosį! O tu ką parodei? Trejas kelnes pasigrobei, o man vieni lopai...

Bardamos bobos glėbius drabužių nusivilko namo. Kritusieji maž nuogi paliko, skudurus tik ant kūno bepaliko... Vyrai rodavojasi:

– Kas daryti? Policija atlėkusi ras užmuštuosius apiplėštus, bus mums bėdos... Bobos išplepės...

– Iškaskim duobes, suguldysim numirėlius, ir nepamatys... sakysim, tiek nušautų radome, kiti išlakstė.

Susitarę ėmė darbuotis: atsinešė lopetas, atsivarė bobų ir piemenų su lopetomis... kasa, plunkia ant dirvoniuko, raginasi:

– Skubėkim, maskoliai Varniuose pasigirs, tuoj atlėks vyresnybė...

– Kitus ragini, o pats tik pypkę krapštai...

– Aš manau, kaip čia bus, kai tos dūšios ateis paieškoti savo drabužių: ims bobas smaugti.

– Jų dūšios su kulkomis nulakstė: nepabauginsi...

Per valandą iškasė tris ilgas duobes, į tas ėmė negyvėlius nešti, vilkti juokaudami:

– Duokit plikuosius pirma – skurlinius ant viršaus.

– Čia šit ponaitis toks baltas, minkštas, tam būtinai „pančiznos“ reikėjo.

– Čia bajoras, panie, su uostais; ne sykį mužikui į ausį skėlei... Kirmyk, rup... ir t. t.

Guldė numirėlius eilėmis į duobes: iš šalių užpylė žemes, kitus ant viršaus guldė. Taip priguldė visas tris duobes. Miške ant žemės nieko nebeliko, tik šautuvų laužų krūvikė, nes geresnius vyrai išsirinko. Susitarė eiti vakarienės – saulė jau ant laidos. Naktį turės pastatyti sargybą, kad šunys neimtų numirėlių traukyti... Policija naktį nevažiuos...

Vyrai, bobos išsiskirstė, dar vaikai rankioja nuo žemės popierėlius, cigarų, papirosų galiukus, dėžutes.

Nuščiuvus mūšio laukui, pritemus, lipau iš eglės; rankos, kojos nutirpusios, galva svaigsta; paslinkęs į šalį, atsipūtęs valandėlę, dūmiau atgal didžiojo miško linkui. Taip pabūgau, sako, žmonių, rodos, pikčiausią žvėrį susitikti tiek nebijočiau, kaip žmogų; rodos, visi žmonės virtę į Paežerio⁹³

⁹³ Póžeris.

žmogžvėrius; rodos, jų kirviai, peiliai ir kybo ant mano galvos...

Sutemo. Pavargau, pasidarė silpna, – atsiminiau, sako, kad nuo vakar ryto burnoj kruopos neturėjau. Nebegaliu paeiti, kojos linksta... burna prikarto, liežuvis sustiro... Pasiekęs mišką, įlindęs į krūmus, kritau ant žemės... Kad bent vandens lašelį, manau, čia jau teks man numirti... ir gerai... bus galas...

Stojosi akyse mano draugai, sukimšti į duobes...

Kiek energijos, kiek spėkų, svajonių, idealų, kiek prakilnių minčių pražuvo?! Ryžomės despotizmą nuversti, laisvę, lygybę įsteigti... kiek kančių, sopulių sukimšo į duobes... O kiek dar ašarų, juos atmindami, išlies: verks seselės, motinėls, mylimosios... O kas joms pasakys, kas išaiškins, kiek jūs, broleliai, mirdami nukentėjote, kas ir kaip jus į žemę sukijo?!

Skaudu ir graudu pasidarė. Širdis man plyšo, ašaros ėmė rietėti. Verkiau į žolę įsikniaupęs, kaip tėvo nuplaktas... Nusiverkus, rodos, lengviau pasidarė, bet užmigti, sako, negaliu: dar iš baimės drebėti nenustojau... Pradėjo dangus mėlynuoti, žvaigždės gesti. Atsistojau ant kojų kaip ant pagalių. Eisiu, sako, ieškoti upelio ar kokio griovio su vandeniu. Kepurės nėra, – atsiminiau, kaip į mano kepurę ant šakos maskoliai šaudė. Svyruoju po mišką. Vieversėlis ėmė čiurškauti, girdžiu, sako, rodos, netolimais varlės ėmė kranksėti. „Čia turi būti vandens?“ – pamanęs einu į tą pusę ir radau kūdrą ar pelkę vandens. Nusimetęs batus, įbridęs giliau, gėriau, gėriau, košdamas dumblą per dantis. Žiūriu – čia pat supančioti arkliai ėda. Nusigandęs dairaus, turbūt, manau, čia netoli ir žmonės yra. Ogi žiūriu – trys arkliaganiai ant dirvono nosis pastatę miega. Nuodėgulių krūva dar teberūksta, kepurės, balakonai išmėtyti. Prislinkęs arčiau, žiūriu – visi jauni vaikėzai; išbudę turbūt manęs neužmušų.

Pasiskyriau kur geresnę kepurę, užsimoviau, sako, kaip tik man. Pasiskyriau geresnį balakoną, savo juodą švarką padėjau į vietą, milinę apsilvilkęs, lindau atgal į mišką. Balakono kišenėj radau lenktinį peilį ir duonos gabalą, taip gardžiai užsikandau, lygu ubagas atlaiduose; dar vandens atsigėręs, lindau į tankmę ir užmigau.

Toliau dienomis miške miegojau, o naktimis ėjau; nuo žmonių kaimiečių iš tolo lenkiausi; užėjęs miestelį, ėjau pas žydus duonos pirkti – pinigų dar turėjau... Taip vargais negalais dasikasčiau iki namų... Rudenį broliui reikėjo į kariuomenę eiti, stojau už brolių, priėmė ir išėjau maskoliui tarnauti...

Pranas man pasakojo Telšių kariškam ligonbutyje, kame jis kariuomenės felčeriu tarnavo. Pasakojo savo istoriją iš lenkų karės dūsaudamas, o man ašaros kaip pupos laša.

Kaip pavasari džiaugėmės karės pradžia, taip, atėjus rudeniui, liūdnamai verkėme karės pabaigoj.

Karė pasibaigė tik miškuose, giriose. Užėjus šalčiams, mūsų gerbiamieji lenkeliai, susirietę, peralkę, slankioja į visas puses, ieškodami pastogės, kur galvelę priglauti... Nebesvajoja maskolius išmušti, tik stengiasi patys nuo mirties išsigelbėti...

Užtai iš maskolių pusės karė tebepleškėjo.

Ką sušaudė iš karės vadų, ką pakorė, kiek būrių į katorgą išvarė, kiek teismų naujai suimtųjų, kiek kamantinėjimų, tardymų?!

Per visą žiemą komendantai, karės teismai išsijuošę darbuojasi... Mus tik pasiekia kasdien ir kasdien vis naujos žinios: to ir to nebėra, tam ir tam amžinatilsj, tas be žinios prapuolė, tas į maskolių kariuomenę įstojo, tą suėmė, primušė... tas kalėjime numirė...

Mes tik verkiame, dūsaujame: gaila mums mūsų didvyrių, kurie nesulaukė lenkų pergalės, o kad ne šiemet, tai kitą arba už keleto metų tikrai lenkai pergalės maskolius.

Dėdinai kitokie pyragai: mokėk kontribuciją⁹⁴ lenkams į centr. komitetą, užgulė mokesčiai – atiduok. Mokėk maskoliams kontribucijas nuo žemės, mokėk stropas⁹⁵ nuo dešimtinės, o neturi – tuoj ištaksavos⁹⁶.

Lenkai geruoju reikalauja patriotiškas pareigas pildyti, maskoliai po gvaltu⁹⁷ plėšia...

Dėdina verkia, plaukus nuo galvos rauna. Nors žydėliai gelbsti – pinigų skolina, už tai išvedžiojo

⁹⁴ rinkliavos karo metu

⁹⁵ baudas

⁹⁶ parduos išvaržytinių

⁹⁷ prievarta

dveiges treiges karveles... nè melžiamųjų nebeliko. Kumelaites, arkliukus po kits kito išvedžiojo... Kūtės liko tuščios, svirnas skamba, rūšiai, kamaros – kaip iššluoti. Nebėra kuo lenkus maitinti, nebeliko nè sau ko j puodą dėti... Sienos do lentynos liko mano gerosios dėdinėlės.

Negana duonos, putros – nei sėklos nebėra, dargi nè darbininkų nebeliko. Visi, paleisti nuo ponų, j visas puses išlakstė. Ateis pavasaris, negana sėklos nėra, bet ir žemės išarti nebėra kam nei kuomi. Arklius reikės pirkti ir darbininkus samdyti, algas mokėti... nebėra savų žmonių prie darbo pavaryti. Mes dūsaujame dėl žmonių tamsumo, nedėkingumo: tiek metų gyvenę ir užaugę pas dėdę, paskui pas dėdiną taip gerai gyvenę... Dvaro laukai nedidžiausi – nesunkiai visus darbus nudirbę... arba kurie dvare ar nepavalgę, neapdaryti buvę... Kai tik išgirdę: „paleisti nuo ponų“, – tuoj ir išlakstę, nei dėkui, nei išgrauž nepasakę... O, tamsumas, nedėkingumas! Kad bent maskoliai būtų sumušti! Dabar mūsų didvyriai lenkai, tiek vargę, kariavę, tiek spėkų⁹⁸, aukų padėję – kariami, šaudomi, kankinami lygu kokie prasikaltėliai... Senutė „babunia“ vis kabalas iš kortų⁹⁹ dėliojo, ir vis išeidavo, kad lenkai pergalės... Mūsų irgi tiek prisimelsta, tiek novenų atpasninkauta, o tų litanijų, rožančių be skaitliaus pripoteriauta... Vis tik Dievas turėjo išklaudyti, nors tiems prancūzams dvasią šventą įkvėpti, kad eitu lenkams pagelbėti... Po tiek vilties ir džiaugsmo – rudeniop viskas nusmuko, bet nenumirė.

– Šią vasarą nepasisekė, – ramina mės. – Išauš pavasaris, Garibaldi¹⁰⁰ su trenksmu atsibaldys... šoks iš naujo lenkai, duos maskoliams, net dulkės rūks.

Nors viltį maskolius nugalėti gaiviname savyj ir tikriname viens kitą, jog nè pas Dievą nebūtų teisybės, jei lenkams nepadėtų maskolius nugalėti.

Bet kol kas ir valgyti norisi, o čia amžina tuštybė visame dvare. Dėdinos žentas išsikraustė į kitą dėdinos dvarą gyventi; kita duktė išvažiavo pas gimines, o man pasirūpino surasti gerą tarnystę – pas dvarponį Gorskį netol Telšių, Džiuginėnuose. Algos suderėjo trisdešimtį rublių į metus... Samdė mane prižiūrėti ponų Gorskių mažą dukrytę, kurią nusamdyta moteris penėjo; kai nuo jos atskirs mergaitę, tuomet man atiduos auklėti. Tuo tarpu mano priedermė patarnauti pono seseriai – senai panai... Turėjome du kambarius ant antrų lubų: viename mano pana gulėjo, antrą man pavadė.

Darbo man visiškai mažai. Savo panai lovą rytą vakarą pakloti, padėti jai apsiredyti; dieną siuvinėti ar ką pataisyti, palopyti... Mūsų kambarius mergaitė kasdien iššluoja, išplauna, man tik dulkes nušluostyti. Valgis geras – nuo ponų stalo. Sodas didelis – visokių vaisių, uogų iki valios... Daug man geriau kaip pas dėdiną.

Su savo pana surokuojame¹⁰¹, sykiu važiuojame į bažnyčią. Atsisakiau nuo vaiko, verčiau pas paną tarnausiu.

Dvariškių buvo daug. Pakajuose du liokajai, prie tų dar mažas liokajukas. Dvi tarnaitės prie ponios – viena prie siuvimo, antra poniai patarnauti. Aš prie panos, o mums patarnauti dar viena prasta mergaitė. Virėjas, gaspadinė, urėdas, laučasis – tie visi antrame rūme (oficinoje) kambarius turėjo. Vežėjai du ir mažas jiems patarnautojas, arkliajanys, dvi mergaitės virėjos, trečia prie paukščių trečiame rūme (palivarke) gyveno.

Lauko darbininkai atskirai – kumetynėse: tie po dvarą nesimaišo, tik laukuose darbuojasi, bet dvariškiams oficialistams yra padėjėjai ir patarnautojai arba, tiesiai, tarnai ar tarnaitės... Pilnas pilnitelys dvaras žmonių pasidaro, net knibžda. Negalima nè permąnyti, kas kokį činą valdo¹⁰² ar prie kokio darbo priguli.

Man dvare gerai, linksma ir smagu, darbas lengvas, niekas niekur nesiuntinėja, nevarinėja kaip pas dėdiną: čia siuvinėtis, lopinėtis, pataisyti ką paduoda, nubodus sėdėti galiu išlėkti į sodą palakstyti. Vakaraš arba ponams kur išvažiavus, ateidavo pas mus į garderobą (siuvėjų kambarys) urėdas, liokajus, virėjas, laučasis; gersime sykiu arbatą, pasikviesim ir gaspadinę. Na, ir visokių juokų, anekdotų pripasakodavo: kartais juokingų – prisijuokiamo, o kartais liūdnų ir skaudžių atsitikimų ar

⁹⁸ jėgų

⁹⁹ būrė kortomis

¹⁰⁰ Džiuzepė Garibaldi, XIX a. italų revoliucionierius.

¹⁰¹ sutariame

¹⁰² tarnybą turi

patyrimų pasakojo, net mums ašaros veržėsi.

Ypač laučasis p. Laurynas mokėjo gerai pasakoti apie savo jaunystės dienelių patyrimus. Jis buvo muziko baudžiauninko sūnus ir mažas atimtas nuo tėvų į dvarą, kur jo tėvai buvę prirašyti ir ėję lažą. Buvęs atskiras palivarkas, tenai ūkį vedę visokie kamisoriai, urėdai. O didysis dvaras, kur ponai savininkai gyveno, už kelių mylių buvęs. Tikroji ponia buvo našlė, vieną sūnų turėjo. Tas rokavosi visų turtų ir dvarų, ir žmonių paveldėtojas, savininkas, tėvo įpėdinis. O kol jis užaugo, į metus įeis, buvo visų dvarų ir žmonių prižiūrėtoju kamisorium žydas Abromas, ponios pastatytas ar nusamdytas. Ponia buvusi vokietė ar žydė – niekas nežinojo, tik paėjusi iš Prūsų, lietuviškai nemokėjusi.

Pas Lauryno tėvus būrys vaikų buvę – penki sūnūs ir trys mergaitės. Labai skurdžiai gyvenę. Tėvas pasiligojęs, vaikai – maži darbininkai, vos tik galėję išlaikyti samdomą berną dvaro lažui atlikti.

Dvare menko ar mažo darbininko nepriims: turi ar neturi – duok tvirtą, o ne – šalin iš ūkio, paims kitas su tvirtu dvarui darbininku.

Namie jauni vaikai, kiek išgalėjo, kniso žemę, sėjo ir pjovė, kūrė ir malė, bet labai tankiai duonos ir sėklos trūko. Sykį važinėdamas per dvarus, palivarkus, kamisorius ponas Abromas užvažiavęs pas Lauryno tėvus. Pamatęs taip daug vaikų, nusistebėjęs ir pasidžiaugęs, o Lauruką net paglostęs.

Jam išvažiavus, tėvai, ypač motina, labai susirūpinę, kad čia nebus doros, labiausiai, kad ponas žydas paglostė Lauruką – čia kas nors atsitiks nepaprasto, gal kokia nelaimė.

Motinėlės širdis prijautė: po savaitės ar kiek laiko atėjęs desėtninkas pavarė: tuoj vežti Lauruką į dvarą, o neklausys – bus blogai. Motinėlė verkia, tėvas keikia, bet taisosi vežti. (Rašysiu paties Lauryno žodžiais.) Matušė sako:

– Vežkim vyresnįjį Beniuką, tas jau bent dešimtį metų pabaigęs, o Laurukas, tas maželėlis, vos devintus užkliudęs; tokį kūdikį be prievizos ir utėlės suės...

– O jei nepriims Beniuko, bus antras kelias tą vežti, – sako tėvas. – Vežkimės abudu, katrą išbrokys, parsivešim...

Susitarę veža mus abudu, lygu ėriukus sutupdę į ratus.

Visą kelią matušėlė verkia ir Benis po truputį ašaroja. Nuvažiavome.

Ponia liepė mus pas save pašaukti. Matušė nusivedė mus abudu, sustatė prieš ponią. Atėjo ir ponas Abromas. Pamarmėjęs su ponia, padėjęs ranką ant mano galvos:

– Būsi geras dvariškis, – sako, – klausysi, būsi mylimas, tą palikti dvare, – pasakęs išėjo.

Matušėlė verkdama; ponios kojas apkabinusi, prašo kad leistų namie vaiką prakutenti¹⁰³, bent iki 11-12 metų, tuomet didesnį atiduos į dvarą. Ponia iš tolo kratosi:

– Tugu tugu! (toks jos priežodis buvo) Tugu tugu! Ponas Abromas taip liepė, tokio vaiko reikia dvare; pripras prie darbo, o namie pripras tingėti, išdykauti, tugu tugu!

Matušėlė vėl verkdama puolinėja poniai po kojų, kad paimtų vyresnįjį... Mažasis tik aštuonerių metų, nieko dvare neatneš naudos: nemoka nieko dirbti, nieko nepaganys.

– Išmoks dvare, išmoks, tugu tugu! – atšovė ponia, – ponas Abromas kokį paskyrė, tą turi palikti... O neklausysit – bus blogai... – nubėgo į pakajus.

Nuėjome nuo ponios prie vežimo. Matušėlė dar bėgiojo pas gospadinę, pas virėją, prašė, kad mane prižiūrėtų, nors valgyti paduotų. Žadėjo greit, kai galės, atvažiuoti pas mane. Matušė verkdama, o Benis šokinėdamas išvažiavo.

Paliktas, sako, sėdžiu ant pamato pas virtuvės duris. Šunys valkiojasi, vienas man ranką palaižė, kitas – nosį, burną; bijausi šalin varyti, kad neįkštų. Turėjau duonos, mėsos šmotelį – matušė buvo man į kišenę įkišusi; sulaužiau duoną, sugnaibiau mėsą, pamečiau šunims.

Šunys, mane aplaižė, sugulė aplinkui. Taip ir sėdžiu prieš saulę, snaudžiu.

Vakare ėmė rinktis šeimyna vakarienės, pamačiau daug vyrų, mergų, piemenų. Įsivedė mane į vidų, įpylė putros bliūdėlių, liepė valgyti. Šeimyna valgydami, ypač vyrai, visai iš manęs juokiasi:

– Velnių dvariškis! Kokį čia tau duos darbą – ronus¹⁰⁴ pjauti?

¹⁰³ paauginti

¹⁰⁴ rąstus

– Toks dar mažas rupūžiokas, kas do nauda iš tokio?

– Abromo, smarvės, išmislas, lygu nežinai? Bile tik gali žmogui įkąsti... Daug vaikų – žydui pavydas: reikia atimti, reikia vaiką varginti.

– Namie užaugtų doras darbininkas, o čia vagis, melagis... be to nebūsi dvariškis.

Aš girdžiu, ką apie mane šneka, bet mažai tesuprantu. Visi išvaikščiojo, ir aš pavalgęs vėl lauke ant pamato atsisėdau, tik snausti nebegaliu – šalta. Mergaitė mane pašaukė:

– Ei, vaike, per naktį čia nesėdėsi, eik į trobą gulti.

Įėjęs žiūriu – pasienyje ant suolo atsigulė kitas vaikas, taip pat ir aš, nusivilkęs balakoniuką, pasidėjęs po galva, atsiguliuo ant pliko suolo po langu. Naktį pasidarė šalta – per langą vėjas pučia, troba atšalo, drebdamas iš miego, slinkau pečiaus ieškoti, bet ir tas jau atšalęs. Lindau į užpečkį – suniurnėjo šunys, susirangiau greta šunies, apšilęs užmigau. Pajutau, kad šunys per mane laipioja; atsibudęs girdžiu, kad po trobą vyrai šneka. Lindau iš užpečkio. Vyrai vėl juokiasi:

– Su gončiais miegodamas, išmoksi zuikius skalyti...

– Prauskis burną, dvare nesiprausęs nevalgysi...

Nusiprausiau... šeimyna susisėdo valgyti. Atsiminiau, kad matušė namie nedavė valgyti, kol nesukalbėsim poterių.

Atsiklaupiau asloje, kalbu poterius; nors nelabai temoku, bet, kiek atsimenu, kalbu. Pamate vyrai vėl juokiasi:

– Melskis, poteriauk, – sako, – Abromėlis išleis tave į kunigus.

Kitas draudžia – nesijuokti iš maldos, nepaikinti vaiko, gerai buvęs mokomas.

Dieną gospadinė pristatė mane žąsų ganyti. Nusivarėm į pūdymus; žąseliai dar maži; liepė man nuo varnų ganyti ir nesuleisti į prūdą. Prūdas aplink dvaro sodą – iš lauko gyvuliai prieina atsigerti, bet per prūdą neperbrenda, o žąsis suleidus į prūdą, tuoj atsidurtų sode. Įpasakojusi gospadinė daboti žąsis nuo prūdo, dar pridūrė:

– Jei suleisi, gausi plakti...

Ganau toliau pasivaręs žąsis prie pelkės, prie vandens. Atsivarė Praniukas kiaules, dviese ganyti nebeilgu; atsivedė šunį, tas pasiundytas už ausų kiaules patampo, žąsis nuo prūdo pabaido. Mudu voliojamės ant dirvono. Pasikaitydami nueiname pietų, atsinešame duonos pusvakariui, ir šuniui užtenka...

Viskas gerai, kai giedra, – bet užėjus lyti – nėra kur dingti... Praniuko kiaulės žviugdamos nulekia namo, ir Praniukas paskui. O mano žąsys aptupia žąselius, mane lyja, už apykaklės varva ir visą sumirko. Varvėdamas pareinu paskui žąsis; žąselius palesina, į kūtę uždaro, o man niekur dingti. Verkiu drebdamas nuo šalčio... Mergaitė pasigailusi liepė nusivilkti, davė sausus ilgus marškinius, mano drabužius išgręžusi padžiaustė. Bijodamas vyrų juoko, lendu į užpečkį prie savo draugų šunelių.

Kol žąseliai maži, be sparnų, šiaip taip dar galima paganyti, bet į vasarą suaugo žąseliai, o jų didelis būrys, prisklis pilni laukai. Užėjus kaitrai, pelkėse po laukus vanduo išdžiūvo, žąsys negauna kur atsigerti – skverbiasi į prūdą, nebegaliu nutūrėti.

Nusivarysimi su Praniuku į kitą kraštą lauko; su kiaulėmis bepigu: joms užtenka purvyno pasivolioti, o žąsys, rodos, užuodžia, kame vanduo. Per mūsų galvas pakilusios, ir lekia į prūdą. Žąseliai išsižioję, sparnais pasiplasnodami, pagal žemę lekia paskui senes. Žąselių daugybė: užbėgsiu už akių iš vieno krašto, iš kito krašto jau tolyn nubėgo. Sušilęs, suplukęs, verkdamas lakstau po žąselius, baidau, pagaliu mojuoju, tik pagalys sprukt iš nagų – tiesiai žąseliui į galvą; tas ir raitosi apvirtęs. O senės žąsys jau prūde. Uždusęs pakritau ant žemės, ir žąseliai subėgo į prūdą. Atsikėlęs žiūriu – mano žąsys jau pasklido po sodą.

Daržininkas šaukia, keikia, žąsis šunimis pjudo. Beatlekianti gospadinė, tuoj man už čiupros; parsimetusi ant žemės, apraižė vytimi; pamatė besispardant žąselį, supykusi nuplėšė man visus drabužius nuogai, rankas užpakalyj surišo ir prie medžio pririšo:

– Tu, rupūžioke, žinosi, – sako, – kaip žąsis daboti, ne žąselius mušinėti...

Palikusi mane, varinėja išpjudytas į šią pusę žąsis. Apspito mane vapsvos, sparvos ir kiti vabalai; ėmė kramtyti pliką nugarą... Klykiu, kiek tik galvoje balso, uždykdamas klykiu... Kur bus buvęs – žydas

botagu nešinas beatlekiąs nuo šašiejaus¹⁰⁵:

– Gevalt!¹⁰⁶ kas čia taip klykia?..

Radęs mane pririštą pliką, kruviną, net atbulas atšoko.

– Kas tave pririšo? – klausia.

– Gaspadinė, – sakau.

Tuoj perpjovė virvutę, kuri besitampant kruvinai rankas man perpjovė. Pamatęs žydas gaspadinę, išlojojo, iškoliojo, iškeikė, pagrasino ne tik ją, bet ir pačią ponią po sūdu paduoti už tokį darbą. Man liepė ateiti į karčemą, žadėjo pas tėvus nuvežti.

Rytmetį, išginęs žąsis, tuoj pasigyriau Praniuksi, kad žydas prižadėjo pas tėvus mane nuvežti...

– Bėgčiau pas žydą, – sakau, – tik nežinau, kame karčema?

Praniuksas pavedėjo mane šašiejumi, parodė karčemos stogą.

– Kai norėsi bėgti, – sako, – lėk tiesiai pro malūną ir šašiejum tiesiai į karčemą – tenai rasi žiląjį žydą.

Vakare parvaręs žąsis, pasiėmęs nuo stalo riekę duonos, dui į karčemą. Pabučiavau žydui į ranką. Žydas liepė man gultis stadaloj ant šieno, kai važiuos, pažadins. Džiaugdamos kritau į šieną. Pajutau tik, kaip žydas mane ėmė žadinti... Arklys jau pakinkytas, susisėdę nudardėjom. Kelyje saulė patekėjo. Atsižinau pas Aunavos tiltą, ties grapo dvaru. Ant pat pusryčio parvažiavome namo. Tėtušiai nusigando, nustebo.

Žydas pasakojo, dėl ko ir kaip mane parvežęs, kaip pliką pririštą, vos gyvą mane radęs... būtinai spiria tetuši, kad paduotų gaspadinę po sūdu... jis būtų liudininkas.

Aš lakstau, sako, po namus su vaikais, džiaugiuosi, viskas taip pat, kaip palikau, tik šieno pilna daržinė ir rugių pilna jauja. Darže morkos užaugusios didžiausios; prirovęs glėbį, įverčiau žydui į ratukus; Benis, prikasęs bulvių krepšį, vėl supylė žydui. Tėvas nuo savęs, mama nuo savęs dėkojo ir pyrago davė žydui. Tėtušiai labai džiaugiasi, kad žydelis pasigailėjo vaiko, parvežė; sykiu ir rūpinasi, kas bus, kai sužinos dvare. Manęs klausinėja, aš viską pasakaju – kaip valgau, kame guliu, kaip žąsų nebegaliu paganyti, nulekia į prūdą. Tetušiai abejoja:

– O gal tyčia atleido, kad žąsų nepagano? Klausosi, kas bus toliau.

Šukavo mane matušė, galvą trinko; pirtį pakūrė, išvanojo, nes utėlių tiek mano galvoje, tiek marškiniuose, nors saujomis brauk... Po kelių dienų beatjojąs dvaro bernas; radęs mane namie, liepė tučtuojau vežti mane atgal į dvarą, o man sako:

– Na, klius tau plėgū... Praniuksas pasakė, būk tu žadėjęs pasiskandinti... išgraibėm visą prūdą, visur ieškojom, o tu mat čia, bėgūne!

Veža vėl matušė verkdama, ir aš žlembiu; nuvažiavome. Tiesiai mus nuvarė prie ponios. Ponia tuoj liepė pašaukti poną Foką, manęs klausia:

– Ko tu bėgai, tugu tugu?

Aš tik verkiu drebedamas, nė žodžio negaliu ištarti. Matušė puolė poniai po kojų, verkdama ėmė teisinti, guostis: kaip pliką vaiką ant saulės buvo pririšę vabalams ėsti, žydas pasigailėjęs atrišo, paleidęs atvežė namo. Ponia tuoj liepė žydą pašaukti. Tas atbėgęs kaip ėmė poniai žydiškai blerbėti, į mano nugarą ir į savo piršto galą rodyti – kokie vabalai mane ėdę. Turbūt jis ir gaspadinę apskundė, ir tą ponia pašaukė.

Blerbėjo visi, barėsi. Ir ponas Abromas prisistatęs sako:

– Niu, Lauruk! už bėgimą gausi penkiolika į s... Ponas Fokas jau laukia tavęs stainioje...

Suklikau piktu balsu, puoliau prie matušės, net ponia nusigando.

– Nebijok! tugu tugu! už pirmą sykį neplaks... – pasakė.

Su Abromu ėmė blerbėti. Matušė dar ponios prašė, kad atleistų mane namo, bet Abromas liepė palikti.

– Kad būtum neatvežusi, – sakė mamai, – rytoj būtumėt išmesti iš ūkės ir rykštėmis dar

¹⁰⁵ plento

¹⁰⁶ Jidiš k. ištiktukas – Dievulėliau; jergutėliau.

pašventinti... Man liepė ponią perprašyti ir prižadėti daugiau nebebėgti.

– O pamėgintum išbėgti, – grasino, – tau ir tėvams po penkiasdešimt plėgų ir iš ūkio von!

Kas gi daryti? Vėl paliko mane utėlėms būti.

[...]

Taip vis ponas Laurynas atsimindamas pasakojo vargšų baudžiauninkų visokius vargus ir skriaudas, sykiu ir savo skausmus. Tankiausiai nusiskundė, kad jo niekas neužjaučia, niekas nemylėjo ir nemyli. Nėgana gyvenimas kartus, sunkūs darbai, vergija nuo pat mažystės, dargi ir širdies tuštuma slegia: niekur prisiglausti, niekam pasiskųsti...

Tokiais nusiskundimais įgijo mano simpatiją, pasigailėjimą: norėjau jį paguosti. Jis taipgi mane suprato ir stengėsi kaip galėdamas tankiau susieiti, pasikalbėti. Netrukus jau ir apie vedybas ėmėm projektuoti. Bet jis vis dejavo, kad mano tėvai bajorai neleis manęs už mušiko.

Prižadėjau nežiūrėti nė kokių neleidimų, ir sutinku už jo tekėti vien dėl to, kad mušikas ir likimo skriaudžiamas.

Man rodėsi – kažkoks didelis pasišventimas iš mano pusės nutekėti už tokio nelaimingo žmogaus.

Sužinoję ponai be galo mane gyniojo, atkalbinėjo, sakė:

– Mušikas, neturtėlis, nemokytas, prapulsi tu už jo...

Ponas dargi norėjo jį nuo vietos atstatyti, bet nerado priežasties prisikabinti.

Tuomi dar didžiau mane pririšo prie jo.

Nuvažiavom į Žemaičių Kalvariją į didžiuosius atlaidus. Atvažiavo ir mano tėvai, seserys. Parodžiau savo sužieduotinį. Iš išvaizdos visiems patiko, bet, sužinojus, kad mušikas, motinėle labai verkė. Savo giminėje neturėjusi nė vieno mušiko, dabar pirmasis žentas nori įsiskverbti mušikas. Nenorėjo sutikti leisti manęs tekėti, taip pat prašė mane atsižadėti nuo jo.

Tėvas, priešingai, nemaž nesikratė mušikystės: kad tik geras žmogus, negirtuoklis, prie to papratęs po dvarus tarnauti, užsidirbs duoną savo šeimynai. Tėvas pritarė, o motinėlės prašymo atsižadėti – neklausiau.

Už poros mėnesių susivedėm. 1865 metais rugsėjo 20 dieną. Šliūbas buvo Plungėj, nes tėvai ten, toje parapijoje, gyveno ir veselę mums pakėlė.

Dar per žiemą iki šv. Jurgio patarnavome dvare, o nuo 1866 metų balandžio 23 d. išvažiavom ant savęs.

Per žiemą vis prašiau, kaulijau vyro, kad pasiieškotų tarnystės kitame dvare, bet jis nė iš tolo nenorėjo; dar syki, man prašant, pamėgino pas Oginskį pasižiūrėti tarnystės prie miško. Nujojo raitas ant savo arklio gražaus geltuko. Apsistojęs miestelyje, Rietave. Karčemoje susiėjęs kokį Oginskio medininką¹⁰⁷; pasiklausęs, kaip prieiti prie pono ir kame sužinoti apie tarnystę.

– Jei tu, žmogeli, nori prarasti savo geltuką, – sakęs, – tai tu stok čia, nebejodysi kaip ponaitis, o jei nori turėti, neprarasti – tai žegnokis nuo Oginskio dvarų ir pas jį tarnystės...

Taip įbaugintas, nebeieškojęs nieko, užsisėdęs parjojo atgal nieko nepešęs.

Daugiau nebeieškojo tarnystės, sako:

– Užteko jau man turėti poną ant savo galvos, verčiau arti, akėti – juodą žemelę knisti ir būti ponu ant savo sprando.

Mano tėvas buvo pirkęs du valakus žemės su apgriuvusiais trobesiais; ant tos žemės davė mums lig laikinai ūkininkauti. Mano vyras nuo savo motinos ir brolio (tėvas jau miręs) gavo pradžiai dalies gyvulių po plauką¹⁰⁸ ir duonos, kol savo sulauksim.

Čia ir prasideda mano vargeliai, rūpestėliai.

Didžiausia bėda – reikia anksti keltis. Dvare miegojau iki septynių, kartais dar vėliau. Čia vėliausiai reikia ketvirtoje keltis. Širdis dreba, iš lovos išlipus, net karves milždama imu snausti. Nusipirkom žąsų su žąseliais, tie cypia – reikia anksti išleisti. Paršeliai žviegia... Ogi pusrytį kaisti... Dargi pamislyti reikia, ką virti: nei bulbių, nei batvinių, nei kopūstų. Vien tik miltai, kruopos, lašinių truputis ir pienas.

¹⁰⁷ eigulį

¹⁰⁸ kiekvienos rūšies po gyvulį (arklį, karvę, avį...)

Kruopos, košė, putra – visas valgis. Tenka duoną kepti, išminkyti – sunku. Nešk medžius, kurk pečių – nežinau karščio: duona tai sudegusi, tai nedakepusi, vyras raukosi. Virti taip pat: tai be druskos, tai persūdžiusi arba prisvilusi. Pieną subaltinu į kruopas, putrą; rūgusį suvalgome, nė sviesto krisleliui grietinės negaliu sutausoti.

Karvės pieno mažai teduoda: ganyklos prastos, o namie nėra kuo pašerti.

Paršeliai sublogo – nėra grūdų: miltus reikia duonai skūsti. Kiaulėms reikia žolės rinkti patvoriais – dilgėlės rankas ėda; reikia kapoti žolės – rankos pavargsta; vandenį iš šulinio į kalną nešti...

Troba be grindų: šluojant pridulka lygu malūne. Langai apiburbėję, negalima nė nugramdyti. Susidėvi baltiniai, reikia skalbti, velėti...

Darbas darbą veja, nesumanau, už ko pirma griebtis. Norėjom nusamdyti mergaitę – negalima pavasarį gauti: visos nuo Kalėdų pristojo. Gavo tik berniuką prie lauko darbo ir piemeniuką prie gyvulių. Namų darbai, apyvoka – man vienai, nors susiplėšyk. Kas nepadirbta, vakarienė ar pietūs pavėluoti – tuoj išgirsi:

– Mūsų gospadinė aptingusi ar buvo prisnūdusi?..

Per visą pavasarį lakstau liežuvį išleidusi, per dieną su darbais taip pavargstu, net kojų nebepavelku. Še tau mano pasišventimas! Kokia čia kam arba man nauda? Atsakymas – tik ašaros... O ir tas reikia slėpti, nes pamatęs vyras pyksta.

– Ne žlėmbti be reikalo, tik dirbti, netingėti reikia: daugiau dirbsim – daugiau turėsime...

Dirbti, dirbti, berods, to darbo po namus iki valiai, bet parodyti darbo nėra ko.

Mano tėvai nustojo tarnystės. Senis grasas mirė, stojo ponais sūnūs. Kaip sakoma: kiti medžiai, kiti kirtėjai. Taip ir čia – jaunieji ponai po savam ėmė ūkininkauti: visus senuosius tarnautojus naujais mainyti, ir mano tėvai buvo senųjų eilėje – turėjo užleisti vietą naujam.

Rudenop persikraustė pas mus – į savo žemę. Anė kur pasidėti: troba viena do kamara ir priešininkė¹⁰⁹ kaip kišenė. Mes buvom keturi, prisidėjo dar keturi žmonės – tėvai ir dvi seserys. Daiktus klėtelėje susikamšę, bet gulėti lovos – nė kur pastatyti. Motinėle sena, pasiligojusi, žiema šalta, į bažnyčią keturi varstai, o nori kas sekmadienį nueiti, dar geriau būtų – kas dieną į bažnytėlę. Taigi paėmė miestelyj porą kambarių, ir mamaitė su dukterimis išėjo tenai per žiemą arti bažnyčios gyventi, nes pas mus dar mažiau vietos beliko – užėmė kertę mano dukrytė, o tokiai reikia geros vietos ir šilimos.

Pavasarij parėjo atgal mamytė ir dukterys, tėvas paėmė pats ūkį vesti savo žemėje. Mes išėjom į platųj pasaulį.

Rendavojom¹¹⁰ didesnes ir mažesnes ūkes ilgesniems ir trumpesniems metams, o tankiai ir vieniems.

Maž kas pavasarį reikėjo mantą į vežimus susikrovus, ir gyvuliais varini danginomės į naują vietą, tikėdamos atrasti geresnius patogumus, didesnę laimę. Bet niekur miltų kalnų neradom – tos pačios bėdos, tie patys vargų vargeliai... Tai bulbės supuvo, tai rugiai prapuolė ar vasarojus neužderėjo, ar nupjautas sudygo. Tai ganyklos prastos ar pašaro mažai... Koks gyvulys krito ar iš mažųjų koks nunyko... vis trūksta, vis galo su galu negalima suvesti.

Mano vyrui rodosi, jog aš ne gospadinė, per tai nuostoliai. Man matosi, kad vyras nemoka ūkininkauti, dėl to negalim pralobti. Bet sykiu paėmus – abu labu tokiu. Nemokame, nepraktiški ir nepapratę prie sunkaus darbo. Kankinamės, vargstame lygu žiurkės po išrūgas. Dėl menko nieko – višta prigėrė, žąselį varna pagavo, paršelis padvėsė – baramės, pykstamės:

– Kas tu do per gospadinė, neveizi nieko, – šaukia vyras ant manęs, – per tave viskas eina niekais.

– Užtai tu geras gaspadorius, gali viską prižiūrėti... varnas paganyti...

Prie kiekvieno nuostolio ar nepasisėkimo man vis kaltinimai ir ašaros lieka. Prie to dar Dievas toks geras – laimina ir laimina: kas dveji ar pusantrų metų mažiukas ar mažiukė užkrinta. Kiekvienas mano ašaromis sutinkamas.

¹⁰⁹ Žemaičių trobos galas, kur paprastai gyvena seni tėvai

¹¹⁰ Nuomojom

Tuomet vyras mane ramina:

– Ką padarysi, mamyte! Dievas davė – neišmes: bevargdami, besirūpindami ir užauginsim...

Jam bepigiu raminti, o tu kamuokis, dienas naktis cypinkis... kantrybės nebegalima užtekti. Nors mano vyras gražus mėlynakis, šviesiaplaukis, garbangalvis ir mano mylimas, bet kartais taip paėda – nė pasižiūrėti nesinori. Prie visų sunkumų, rūpesčių ir nesmagumų prisiduria dar ilgesys: nieko o nieko negalima žinoti iš platesnės padangės. Vieni tik pletkai¹¹¹, bobų plepalai, smulkmenos, berniai ar juokai... Čia pat kasdieniniai, naminiai ar kaimyniški prietykiai artimi mus tepasiekia. Nei laikraščių, nei tolimesnių visuomenės žinių. Pagaliau nė knygos nė kokios, be maldaknygės, paskaityti. Nuobodu, pakyrų po tas paprastas smulkmenas, po darbus, po vaikus lygu po pakulas¹¹² painiotis. Surišta, surakinta vaikais, kasdien ir kasdien be kokios atmainos darbas, triūsas, tos pačios smulkmenos taip pagriso, rodos, kaip nors nusikračius, pašokus lėktum lėktum, kur akys neštų...

Kol vaikai maži – viena su jais kamuojuos; kartais turiu samdytą mergaitę, kartais – neturiu. Jei mažesnę žemę gauname nusinuomoti, nėra ant ko samdyti – stengiamės vieni nusidirbti. O jei didesnę, samdome mergaitę ir berniuką...

Prakutus vaikams, reikia jiems ganyti gyvulius pagal kurio išgales – kiaules, žąsis... Vasarą visi su darbais, nėra laiko nė pamokyti vaikų nors skaityti.

Gelbėjo mane sesuo mano vyriausia, įsikūrusi į davatkas Varniuose. Mano vaikus žiemą ėmė pas save, mokė skaityti, poterių, prisakymų, privedė išpažinties, vasarą vėl atidavė namo. Taip vis žiemomis mokė mano vaikus tikėjimo dalykų, nes manim neišsitikėjo ir barėsi, kad aš vien tik skaityti rašyti temokau vaikus, o apie tikyba nesirūpinu.

Mokėme vaikus lenkiškai, nes lietuviškai nė kokių knygelių, be maldaknygių, negalėjo gauti. Manėme, kad mokės lenkiškai, galės ir lietuviškai skaityti.

O dar kitas man galvosūkis dėl vaikų apdarų. Kol maži, užtenka senų skurlių, o prakuto, reikia kur išeiti ar į bažnyčią – žiūrėk, visa ko trūksta: apskarusius vaikus išleisti sarmata – nė vaikas, labiausiai mergelkos, neis apskarę. Naujus nupirkti kiekvienam – nėra iš ko. Naminių išausti, suverpti – nevalioju viena. Taip ir kankinuos, lopaus, nuo didžiųjų išaugtus mažesniems taisau, iš savo senų persiuvinėju vaikams... Vargstu metas po meto, kol mergaitės kiek prakuto, kol galėjo pačios verptis, austis.

Jau ir mano rankas palengvino.

Kitas susikrimtimas man širdį graužia... Mergaitės per vasarą prie darbo ar prie gyvulių, žiemą reikia verpti, austi, o tam mokslui nė valandėlės nelieka. Kiek pas tetą pramoko mažos iš maldaknygės, tiek ir temoka. Jei kuri imasi iš savęs, nors priešokiais, vakarais ar šventadieniais, paėmusi paišelį ar plunksną, kiek pabraižys. O kita (buvo trys), paraginta mokytis rašyti, pasako:

– Kam man to rašymo, bene raštu duoną pelnysiuos? Paskaitau iš knygos, ir užtenka.

Vyras dukteriai pritaria... o man smūgis į širdį.

[...]

Kaip jau anksčiau minėjau, visuomet ilgėjaus skaitymo, bet man visur trūko knygų; kame tik galėjau gauti, skolinau skaityti, bet tankiausiai gavau tikėjimiško turinio, kurias mano sesuo gaudavo nuo kunigų ar pirkdavo pati davatkiškas ir man kišdavo visokių: „dangus“ ir „peklas“.

Perėjus pas brolių, susipažinau su kaimynais dvarponiais. Jie pajdomavo manim: iš kur aš taip gerai lenkiškai kalbu. Aš pasinaudojau ir gavau lenkiškų knygų pasiskaityti; apie lietuviškus raštus nesirūpinom. Užginti lietuviški, ir gana. Dargi savo vaikus mokiau lenkiškai skaityti ir rašyti.

Mūsų sodžiaus vieno kaimyno vaikas buvo Šiaulių gimnazijoje. Mums čia perėjus, dar pirmoj klasėj tebuvo. Parvežtas vasarą namo ar švenčių, vis su mano vaikais žaisdavo, lakstydavo. Žiūrint į vaikus, mano širdį skausmas raižė:

– Kodėl aš negaliu savo vaiko leisti į gimnaziją?

Išvažiuojant į Šiaulius Poviliukui, vienas šio, kitas to prašo nupirkti – duoda pinigų, ir aš prašau,

¹¹¹ paskalos

¹¹² pakulos – suveltai linų ar kanapių pluoštai

kad paskolintų kur kokią knygą man pasiskaityti.

Kelis sykius parvežė porą knygų; man perskaičius, vėl nuvežė. Vis lenkiškas tegavo.

Pradėjo eiti gandas, kad Prūsiose spausdina lietuviškus raštus, bet mūsų pusėje, čia pagautus, kas parneštų, baisiai baudžią maskoliai.

Kunigai per pamokslus pradėjo grasinti žmones nuo užgintų raštų. Negana „griekas“ gabenti ir dalinti ar pardavinėti bedieviškus raštus, o dar didesnis „griekas“ juos skaityti – surašytus bedievių, vokiečių, nekatalikų... Negana dūšią pražudyti tokiais skaitymais, dargi valdžios bausmę galima užsitraukti – kalėjimą ar ištrėmimą į katorgą.

Mane toks žingeidumas ima – kaip nors, kur nors tų raštų nors pamatyti gauti. Bet kur tau, a nė išsižioti...

– Ar nori pati įlįsti, dargi ir kitus įkišti? – pirmas priekaištas. – Na, ir tylėk.

Sykį parvažiavo Poviliukas Kalėdų, tą patį vakarą beatbėgęs pas mus; toks linksmas, šokinėdamas, sako:

– Cioce!¹¹³ nesitikėjai, kokį parvežiau pyragą? – ištraukęs iš užančio knygelę, rodo. – Žiūrėk, tokios nematei dar...

Pagrobęs jam iš nagų, žiūriu: net man akys pabalo – „Aušros“ knygelė¹¹⁴, visų metų susiūta.

– Žemaitiška?! – nustebus sušukau.

Vartau ir skaitau, ir savo akimis nenoriu tikėti... rankos man dreba...

[1921]

¹¹³ Teta

¹¹⁴ surišti laikraščio *Aušra* numeriai